

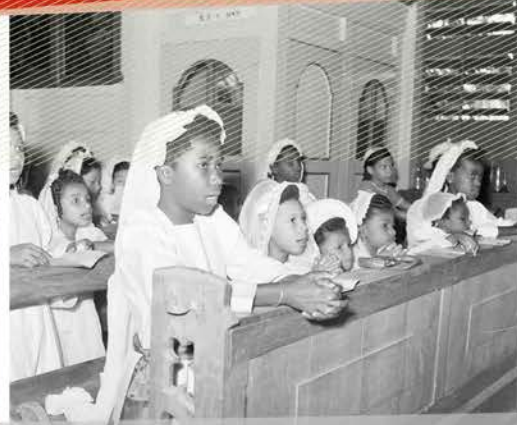

KDC *Impressie*

Tijdschrift voor Katholiek Erfgoed
2020 | 26

Erfgoed

Katholicisme

Geschiedenis

Inhoudsopgave

3 | VOORWOORD

Hans Krabbendam

4 | 'GEEN HEIL BUITEN DE WERELD OM' | *Het archief van Edward Schillebeeckx ontsloten*

Brian Heffernan, Ramses Peters

8 | GRENZELOOS ERFGOED

Anneloes van Kuijk

11 | ERFGOEDSCHAT | *Helden van de zorg*

Marieke Smulders

12 | BRIEVEN AAN IL DUCE | *Over het gedigitaliseerde archief van Wouter Lutkie*

Willem Huberts

15 | VERHALEN UIT HET KDC | *Özden Cosgun*

Jenna The

16 | THUIS IN EUROPA? | *Een kritische reflectie op de representatie van kinderen*

Sophie Jager, Koen Linssen

19 | LEES VERDER | *Ex Tempore*

Jenna The, Pieter Sleutels, Afra de Mars

20 | EEN KLEIN DOSSIERTJE | *Nederlandse religieuzen gevangenen tijdens de Tweede Wereldoorlog*

Otto S. Lankhorst

23 | ERFGOEDSCHAT | *Met bloemen naar Lourdes*

Jeffry Huntjens

24 | CORONA EN DE KERK | *Sacramenten in crisistijd*

Bas van Nieuwland

26 | (V)ERFGOED | *Met kinderen langs kloosters en kathedraal*

Antoon Erfteemeijer

30 | DE SLECHTE STAAT VAN TWEE BRABANTSE HEILIGEN

Sid Pubben

34 | DE BIBLIOTHEEK VAN EEN BANKETBAKKERSZON | *Over de boeken en de catalogus van P.J.M. Aalberse*

Johan Oosterman

37 | COLUMN | *Thuiswerken*

Wiek

38 | RENTMEESTERSCHAP | *Tussen boeren en natuurbeschermers*

Beau Thomas, Marij Leenders

40 | IN MEMORIAM | *Door Timmermann*

Otto S. Lankhorst

42 | VRIENDEN VAN HET KDC

Rogier Moulen Janssen

42 | COLOFON

43 | VERDER LEZEN

Voorwoord

3

Met gepaste trots leid ik het nieuwe nummer van *Impressie* in. De voorbereiding was al goed op gang gekomen toen het coronavirus toesloeg. Ook het KDC ontkwam niet aan de aangepaste manier van werken. Zo werd de studiezaal gesloten, alle publieksactiviteiten werden opgeschort en alle medewerkers gingen vanuit huis werken.

Hoewel de onderlinge band gemist wordt, bleek de *lockdown* in zekere zin een *blessing in disguise* te zijn. We kregen tijd om met aandacht de kwaliteit van de bronontsluitingen te verbeteren door de inleidingen te controleren en aan te vullen. Een deel daarvan was tot stand gekomen onder druk om ze zo snel mogelijk aan te kunnen bieden. Niet alle informatie kon toen verwerkt worden. Deze inhaalslag zijn we nu aan het maken. Deze inspanning behoort tot de kerntaak van het KDC. Als erfgoedinstelling zijn we gericht op de lange termijn en die is gediend met nauwkeurige achtergrondinformatie.

Dit nummer van *Impressie* staat ook vol met lange-termijnverhalen. De artikelen zijn van KDC-medewerkers, onderzoekers en studenten, die materiaal uit de eigen collectie voor vernieuwend onderzoek hebben benut. Dat levert mooie artikelen op over de verplaatsing van kinderen uit Midden- en Oost-Europa die in Nederland kwamen aansterken en welk effect dat had op de voorstelling van waar een goed 'thuis' aan moest voldoen. Een bijdrage over Edward Schillebeeckx onthult wat zijn archief prijsgeeft over de ontwikkeling van zijn theologie en de reacties daarop.

Trots zijn we ook op de afronding van de digitalisering van het archief van politicus Piet Aalberse. Daar zijn tal van onderzoeksvragen op los te laten. Drie collega's doen dat in het kader van Radboud Erfgoed, het programma dat erfgoedcollecties van de universiteit zichtbaarder wil maken. Ook het Wouter Lutkie-archief is nu digitaal toegankelijk. Uit dat archief lichte Lutkies biograaf, Willem Huberts, de stukken over de contacten die deze beruchte priester met fascistische sympathieën onderhield met de Italiaanse dictator Mussolini.

De band met de actualiteit houdt het KDC ook in de gaten. Geschiedenisstudent Bas van Nieuwland beschrijft hoe katholieken in eerdere crises oplossingen vonden voor de onmogelijkheid om fysiek ter communie te gaan en hoe zo de waarde van de geestelijke communie recent herontdekt werd. Een steeds belangrijker onderwerp is de internationale diversiteit

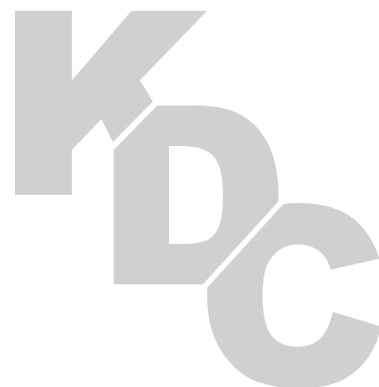
die in katholiek Nederland aanwezig is. Het is van groot belang om het erfgoed van katholieke migrantengemeenschappen in beeld te krijgen en te verzamelen. Anneloes van Kuijk legt uit wat daar bij komt kijken.

De bronnen in het KDC vullen materiaal in andere instellingen aan. Daarom staan er in dit nummer ook bijdragen van het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven te Sint Agatha, over de Nederlandse religieuzen die gevangen waren genomen tijdens de Tweede Wereldoorlog, en van Museum Krona te Uden, over de zoektocht naar de herkomst van glas-in-loodramen in het museumdepot.

Naast alle beperkingen voor het KDC is er ook een mooi nieuw wapenfeit te melden. *Impressie*-redacteur Jeffry Huntjens heeft sinds dit voorjaar zijn eigen rubriek in het *Katholiek Nieuwsblad*! Twee keer per maand publiceert hij daar een intrigerende foto met een onderwerp uit het katholiek erfgoed met een onderhoudende toelichting. We zijn er trots op het resultaat en het groeiende bereik van 'ons' erfgoed.

Tot slot levert *Impressie* nieuws over en van voormalige medewerkers, een bericht van de Vrienden, stage-ervaringen, een nieuwe publicatie, een column en een blik op bijzondere erfgoedschatten. Ik hoop dat u na lezing 'wijzer door katholiek erfgoed' bent geworden, zoals onze slogan luidt.

Hans Krabbendam
directeur Katholiek Documentatie Centrum

Het nieuwe logo van het KDC ↑

'Geen heil buiten de *Het archief van Edward*

Begin 2020 werd de inventarisatie van het archief van prof. dr. Edward Schillebeeckx O.P. voltooid. Schillebeeckx (Antwerpen 1914 – Nijmegen 2009) was één van de meest invloedrijke theologen van de afgelopen eeuw en er is daarom al veel over hem gepubliceerd. Historicus Brian Heffernan, gespecialiseerd in de moderne geschiedenis van het katholicisme en de katholieke theologie, is de eerste onderzoeker die al uitvoerig in zijn archieven is gedoken. De redactie van de *Impressie* vroeg hem naar zijn eerste indrukken.

Tekst: Brian Heffernan | **Foto's:** collectie KDC

wereld om'

Schillebeeckx ontsloten

Edward Schillebeeckx in zijn werkkamer in het Albertinum | Foto: Albert Roosenburg © | Website: www.albertfoto.nl

Hij was ook iemand die expliciet stond in wat hij de 'grote traditie van de Catholica' noemde.

Sinds ongeveer een jaar ben ik regelmatig in het KDC om onderzoek te doen in het archief van Edward Schillebeeckx, dominicaan, hoogleraar dogmatiek in Nijmegen (1958-1982), en vermoedelijk de belangrijkste moderne theoloog van de Lage Landen. Het onderzoek is onderdeel van een project dat door het FWO (Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen) gefinancierd wordt en waarvan Stephan van Erp aan de KU Leuven de hoofduitvoerder is. Emeritus hoogleraar Leo Kenis is er ook bij betrokken: hij kijkt vooral naar de Romeinse 'processen' waar Schillebeeckx mee te maken kreeg. Ons doel is om een boek te schrijven over Schillebeeckx in de jaren 1965-2009. Mijn taak is specifiek het historisch onderzoek; behalve Schillebeeckx' eigen archief betekent dat ook andere relevante archieven bekijken, een aantal mensen die hem goed gekend hebben interviewen, en studie maken van gedrukte bronnen zoals kranten, tijdschriften, memoires en natuurlijk van de historiografie.

Progressieve voorman?

Mijn doel bij het onderzoek is om een beeld te krijgen van de belangrijkste aspecten van Schillebeeckx' leven en context in deze periode. Het – nogal brede! – criterium daarbij is zijn betekenis voor theologie, kerk en samenleving. Belangrijk zijn de netwerken, zijn activiteiten (ook in politiek en media), de reacties van mensen op zijn werk en optreden en de beeldvorming rond Schillebeeckx. Vernieuwing van het kerkelijk leven en maatschappijkritiek waren belangrijk voor hem, maar hij was ook iemand die expliciet stond in wat hij eens de 'grote traditie van de Catholica' noemde. Vanuit dat oogpunt viel hij als theoloog en als persoon niet helemaal samen met het beeld van de progressieve voorman in de polarisatie. Onze intuïtie is dat dit wel eens een belangrijk resultaat van het onderzoek zou kunnen worden.

Hij was grondig in zijn analyses, nam zijn theologie serieus en verwachtte dat anderen dat ook zouden doen.

Dat van die progressieve voorman was natuurlijk niet geheel zonder grond. Op de eerste plaats brak hij in de jaren zestig zelfbewust met de oude formuleringen in de theologie, en hij deed ook geen concessies om de lieve vrede te bewaren. Een aardig voorbeeld is te vinden in de kwestie rond *De nieuwe katechismus*. Schillebeeckx zat in de delegatie die door de Nederlandse bisschoppen naar Italië was gestuurd om met een Vaticaanse commissie te 'onderhandelen' over aanpassingen aan de tekst. In een nota uit 1969 die in het archief zit veegt Schillebeeckx de vloer aan met de voorstellen van Rome om "de oude geloofsvoorstellingen náást de nieuwe geloofsvoorstellingen in één Katechismus te brengen". Dat was een 'hermeneutische fout': het nieuwe was onze, huidige interpretatie van wat een vroegere generatie met de oude formuleringen had geprobeerd uit te drukken. Dit zegt ook iets over hoe hij zijn taak zag: de nieuwe benadering was niet vrijblijvend, zomaar een voorstel. Hij was grondig in zijn analyses, nam zijn theologie serieus en verwachtte dat anderen dat ook zouden doen.

Hij was dus absoluut geen provocateur die zomaar wat riep, maar hij kon wel heel scherp uit de hoek komen. Zijn reputatie van progressieve voorman berustte mede op zijn optredens in de media, bijvoorbeeld de vele persinterviews uit de jaren zeventig en tachtig waarin hij reageerde op kerkpolitieke ontwikkelingen. Veel van deze interviews zijn in het archief te vinden. →

Zijn stellingnames hielden natuurlijk ook verband met het feit dat hij heel wat te verduren kreeg van de officiële kerk: de drie onderzoeken die de Congregatie voor de Geloofsleer tegen hem voerde plaatsten hem vanzelf in de positie van 'dissident', minstens in de publieke opinie. Maar voor hem ging het met de vernieuwing uiteindelijk ook niet zonder de kerkleiding. Hij heeft er geloof ik nooit aan gedacht om zelf de pijp aan Maarten te geven. Hij was ondanks ontmoediging door het feit dat het niet opschoot met de vernieuwing optimistisch over de toekomst. Hij zag de kritische groepen van christenen die aan de basis ontstonden als de toekomst van de kerk: "Het christendom wordt aan volgende generaties eigenlijk van onderop en niet meer van bovenaf door gegeven. Op den duur zal de officiële kerk toch van structuur moeten veranderen; ze wordt daartoe vroeg of laat gedwongen, door het wegvallen van haar leden."

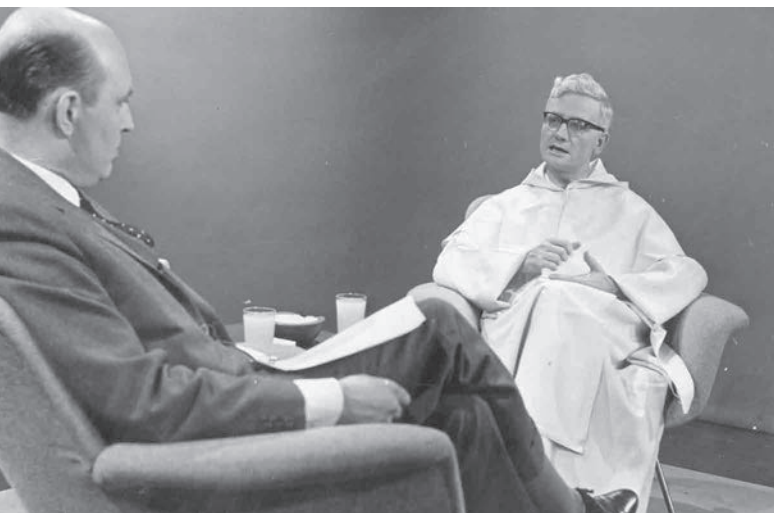
tief werden allerlei maatschappelijke kwesties van het grootste belang: de bredere strijd tegen meester-knechtverhoudingen in de wereld, tegen kernwapens en tegen milieuvervuiling. Dat was een trend, want veel progressieve christenen zagen bijvoorbeeld in vredesactivisme een nieuw forum in de samenleving voor christelijke werkzaamheid. Het ging uiteindelijk om wat er in de wereld gebeurt. Dat wordt ook uitgedrukt in het *adagium extra mundum nulla salus* ('geen heil buiten de wereld om') dat Schillebeeckx medio jaren tachtig formuleerde.

Het ging Schillebeeckx uiteindelijk om wat er in de wereld gebeurde

belangrijke adviseur voor de Nederlandse bisschoppen bij het opstellen van hun brief over de arbeid in 1980. En er was de 'kaartclub' van Nederlandse priesters, ooit opgericht door bisschop Bekkers tijdens het concilie en daarna voortgezet door Bluysen, waarvan Schillebeeckx een trouw lid was. In zijn theologisch werk bleven specifiek kerkelijke thema's eveneens erg belangrijk, bijvoorbeeld het ambt in de jaren tachtig. Nog later keerde hij weer terug naar het thema van de sacramenten.

Brieven aan Schillebeeckx

Een interessant punt van het archief is dat er heel veel, ik denk wel honderden, 'gewone gelovigen' naar Schillebeeckx schreven met reacties op zijn werk en optreden. Dat is een aparte studie waard. Veel scheldkanonnades, vooral naar aanleiding van zijn mediaoptredens. Ik vond zelfs een verkapte doodsbedreiging: "Wij willen van nu af beslist niets meer van U horen ... en zullen er anders zelf op een manier waarvan ge zult staan te kijken een eind aan maken". Ook vóór de internetfora kon men er wat van. En een Vlaming schreef: "Was U maar in Vlaanderen gebleven!": volgens deze scribent kwam Schillebeeckx' ongehoorzaamheid aan het kerkelijk gezag doordat hij zich door Hollandse eigengereidheid had laten beïnvloeden. Maar er waren ook talloze steunbetuigingen, van vrienden en bekenden natuurlijk, maar tevens van onbekende lezers. Een mevrouw uit Nijverdal schreef in 1979 in verband met zijn tweede Romeinse onderzoek: "Wat er ook in Rome met U gaat gebeuren, Uw werk [gaat] door! In ons! De gelovige uit de straat, de fabriek, de winkel, achter het aanrecht in de keuken! ... Daar hebt U voor gewerkt. Daar lijdt U voor".

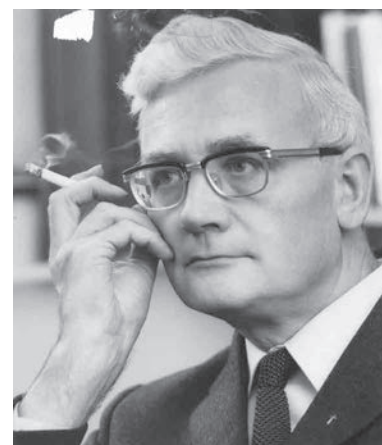

TV-interview met Schillebeeckx door journalist Henk Neuman voor het KRO-programma *Silhouet* in 1966 | Bron: archief KRO-NCRV

De Kerk en de wereld

Erik Borgman en Ted Schoof hebben zojuist een boek gepubliceerd met teksten van Schillebeeckx uit de jaren tachtig. Uit een persoonlijke reflectie van hem die zij gevonden hebben – zij noemen het de 'ladetekst' – blijkt dat de oriëntatie van zijn denken over de kerk sinds de tijd van het Concilie was veranderd. De kerk is niet zelf het heil, maar zij tematiseert ervaringen van heil in de wereld, en doet dat in de context van de grote christelijke traditie. Verlossing bijvoorbeeld was niet iets wat zich in een onzichtbare geestelijke bovennatuur afspeelt. Wat mensen concreet aan bevrijding ervaren in de wereld: dát is verlossing. Vanuit dit bevrijdingstheologische perspec-

Maar één ding dat ook duidelijk wordt uit het archief is dat Schillebeeckx bij deze heroriëntatie, die de kerk lijkt te relativiseren, toch echt een *churchman* bleef. Ik heb zijn agenda's voor 1965-1989 doorgenomen om een overzicht te maken van waar hij wanneer was en wie hij ontmoette. Er waren allerlei netwerken, universitair, politiek en maatschappelijk, en daaruit blijkt natuurlijk zijn verwantschap met progressieve bewegingen, zowel in Nederland als internationaal. Maar hij maakte ook deel uit van een specifiek kerkelijk netwerk van clerici. In de jaren zestig maakten progressief en conservatief nog deel uit van eenzelfde roomse wereld, en ook voor Schillebeeckx stonden er dus etentjes met de nuntius op het programma of ontmoetingen met kardinalen, onder wie Wojtyła. Maar dit netwerk bleef langer in stand dan ik had gedacht. Hij was in 1979 nog een

Schillebeeckx als adviseur van het Nederlands episcopaat in Rome tijdens Vaticanum II (1962-1965) | Bron: collectie KDC

'De boeken van Schillebeeckx liggen op de brandstapel'. Met deze spotprent verwees het tijdschrift *de Bazuin* naar de felle kritiek die Schillebeeckx op zijn werk ontving vanuit Rome | **Cartoon:** Herman Focke

Schillebeeckx als progressieve martelaar. Tussen de regels van die brieven door kom je trouwens vaak allerlei motieven tegen die achter de stellingnames schuilgingen en die weinig te maken hadden met de expliciete inhoud van de theologische polemieken. Voor zulke cultuurhistorische kwesties zal in het boek ook ruimte zijn.

Een nadeel is dat Schillebeeckx zelf niet vaak terugschreef, en bovendien ook geen dagboeken bijhield of persoonlijke notities maakte; die zijn in elk geval niet bewaard gebleven. Er zijn dus weinig egodocumenten. Wat er van zijn eigen hand in het archief zit zijn vooral aantekeningen voor zijn theologische werk, en wat ik maar even opstellen noem, dus formele teksten zoals toespraken of voorstudies van boeken en artikelen. Als persoon blijft hij voor mij daarom nog wel wat enigmatisch. Maar wie weet wat ik allemaal nog zal vinden als de coronacrisis eindelijk weer voorbij is! ¶

Het boek van E. Borgman en T. Schoof over de niet eerder verschenen teksten van Edward Schillebeeckx is onlangs verschenen bij uitgeverij KokBoekencentrum en is nu verkrijgbaar in de boekhandel.

Achter de schermen

Werken aan het archief Schillebeeckx

Tekst: Ramses Peters (archivaris) | **Foto's:** collectie KDC

De totstandkoming van het archief Schillebeeckx is bijzonder. Het grootste gedeelte van zijn papieren is tijdens zijn leven, in de jaren negentig van de vorige eeuw, geïnventariseerd. Schillebeeckx is echter ook na die inventarisatie actief gebruik blijven maken van zijn papieren nalatenschap, waardoor de ordening soms danig in de war raakte. Toen het archief vlak na zijn overlijden in 2009 naar het KDC kwam, bleek er ook nog eens veel ongeïnventariseerd materiaal aanwezig te zijn, uit de periode na de eerste inventarisatie, maar óók uit de jaren zestig, zeventig en tachtig. Zo leek een geordend archief aan de KDC-collecties te zijn toegevoegd, maar in werkelijkheid moest er ruim vierduizend inventarisnummers gecontroleerd worden of de juiste stukken wel in de juiste map zaten, of er van bepaalde artikelen niet een paar pagina's misten, die aan een student of een collega waren gegeven of in een ander dossier terecht waren gekomen. En dan waren er nog tientallen dozen met correspondentie, prints van verschillende versies van al dan niet uitgegeven artikelen en boeken, diskettes met dezelfde, maar soms niet precies dezelfde informatie in veelvoud. Ook dit materiaal moest nog aan het archief worden toegevoegd. Eigenlijk kon deze gigantische klus alleen gedaan worden door iemand die Schillebeeckx en zijn werk door en door kende. We hadden het geluk dat niet één, maar twee zeer goede bekenden én kenners van hem bereid waren om als vrijwilliger met de collectie aan de slag te gaan.

In 2011 begon **Hadewych Snijdewind O.P.** aan het herstel van de oorspronkelijke ordening van het archief, een taak die haar als kenner van het werk van Schillebeeckx – maar misschien nog wel meer als ervaringsdeskundige van zijn manier van werken – was toevertrouwd. Ze studeerde sociale wetenschappen en theologie. Ze was universitair docent aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht en aan het Instituut Thomas van Aquino in Kiev. Snijdewind gaf een kleine zeven jaar leiding aan het secretariaat van *Concilium. Internationaal Tijdschrift voor Theologie*, dat onder anderen door Schillebeeckx was opgericht. Vanaf 1992 was zij zijn wetenschappelijk assistent, maar ze was al vanaf 1966 vertrouwd met zijn werk. De laatste vijf jaar van zijn leven was ze zijn mantelzorgster met behulp van verpleegkundige Claire van Geene. Zij schreef onder andere *Leeswijzer bij Jezus, het verhaal van een Levende* (1994) en in 2015 verscheen *Verhalen van een Levende. Theologische preken van Edward Schillebeeckx*, door haar bezorgd.

Ted Schoof O.P. houdt zich sinds 2017 bezig met de inventarisatie van het nog niet ontsloten deel van het archief. Hij doceerde vanaf de jaren zestig tot 1994 dogmatische theologie en theologiegeschiedenis aan de toenmalige Katholieke Universiteit Nijmegen. Daarnaast was hij redactiesecretaris van 1961 tot 2003 van *Tijdschrift voor Theologie*.

Schoof werkte nauw samen met Schillebeeckx, onder andere in de jaren zestig als zijn assistent op de theologische faculteit. Hij heeft verschillende publicaties over Schillebeeckx' betekenis op zijn naam staan en meegewerkt aan uitgaven van diens werk. In de meest recente uitgave *Geen heil buiten de wereld om* introduceert Ted Schoof nieuwe onuitgegeven stukken van Schillebeeckx, die hij tijdens zijn werkzaamheden aan het archief heeft ontdekt. ¶

Grenzeloos Erfgoed

*Internationale gemeenschappen
zijn groeiend en bloeiend*

De multiculturele samenleving is kenmerkend geworden voor het moderne Nederland. Door onze ligging en sterke internationale oriëntatie heeft ons land veel buitenlandse werknemers aangetrokken en vluchtelingen geherbergd. Dit bracht, nog sterker dan in het verleden, nieuwe culturen en religieuze tradities binnen. Het Nederlands katholicisme is vanouds ook sterk gericht geweest op ontwikkelingen buiten de nationale grenzen. Toch is er weinig aandacht voor de rol en het erfgoed van de naar schatting half miljoen katholieken uit andere landen, die zich in Nederland gevestigd hebben. Vanwege de impulsen die deze migrantengemeenschappen gegeven hebben aan de Nederlandse samenleving, religieus en maatschappelijk, en de karige collecties die deze presentie documenteren, heeft het KDC een project opgezet om dit katholieke erfgoed in kaart te brengen. Anneloes van Kuijk, cultureel antropoloog en projectcoördinator, vertelt u er graag meer over.

Tekst: Anneloes van Kuijk

Foto's: Nationaal Archief, collectie KDC, George Bruinaars

Kinderen ontvangen de Eerste H. Communie in de katholieke kerk van Nieuw-Nickerie, Suriname 1947. Na de oorlog kwam er een grote stroom van Surinaamse katholieke migranten naar ons land. Eenmaal in Nederland bleven zij sociale contacten onderhouden binnen de eigen geloofsgemeenschap | **Foto:** Willem van der Pol | **Bron:** Nationaal Archief

*Kijkend naar de
Katholieke Kerk in
Nederland, zien we
een brede waaier
van gemeenschappen
met een internationale
achtergrond*

Toen monseigneur Sheptytskyj, metropoliet van de Oekraïense Grieks-katholieke kerk, op 4 april 1921 's middags op het station van Amsterdam de trein uitstapte, werd hij hartelijk ontvangen door de redemptoristenpater Kronenburg en Van Keulen. In het klooster bespraken ze hoe ze gehoor konden geven aan de oproep van paus Leo XIII om de eenheid van de Katholieke met de Orthodoxe Kerk te herstellen. Na een aanloop van enkele jaren kon in 1927 in Nijmegen het Apostolaat der Hereeniging worden opgericht. Onder leiding van pater Van Keulen en Titus Brandsma werkte de vereniging aan "het herenigen van de afgescheiden christenen van Oost en West met de ééne Heilige Kerk". De naamswijzigingen in de decennia daarna illustreren de veranderde accenten: van 'Apostolaat voor de Oosterse Kerken', via 'Aktie en Ontmoeting Oosterse Kerken (AOK)' tot de huidige 'Katholieke Vereniging voor Oecumene (KvO)'. Inmiddels zet de KvO zich al bijna twintig jaar in voor ontmoeting en samenwerking tussen oosterse en westerse christenen.

De archieven van het AOK en de KvO die bij het KDC zijn ondergebracht, brengen deze doorlopende lijn in beeld. Ook de vele activiteiten op het gebied van de katholieke missie zijn aan de hand van diverse collecties goed te onderzoeken. Oecumene en missie: twee gebieden waar altijd aandacht is geweest voor internationale uitwisselingen.

Migrantengemeenschappen

Maar er is meer. In het bijzonder na de Tweede Wereldoorlog hebben zich in ons land verschillende katholieke gemeenschappen gevormd van migranten, vluchtelingen en expats. Nog steeds is hierover vrij weinig bekend. Het was pas in 2006 dat een eerste inventarisatie werd gehouden van wat toen rooms-katholieke 'allochtonengemeenschappen' werden genoemd. Jorge Castillo Guerra, Frans Wijsen en Moniek Steggerda, onderzoekers van het Nijmeegs Instituut voor Missiologie (NIM) en het KASKI, publiceerden hun beschrijvingen in *Een gebedshuis voor alle volken* (Zoetermeer, 2006).

Nauwkeurige cijfers bleken lastig te verzamelen, en dat bleef zo. Het Sociaal Cultureel Planbureau dat in 2018 de stand van zaken opmaakte over christenen in Nederland en een apart hoofdstuk wijdde aan christelijke migranten-

gemeenschappen, moest concluderen dat er geen betrouwbare gegevens beschikbaar waren. Volgens de zeer voorzichtige schatting zijn er een miljoen christenmigranten in Nederland, waarvan de meesten katholiek (60%).

Een kleurrijke waaier

Kijken we naar de Rooms-Katholieke Kerk, dan zien we een brede waaier van gemeenschappen met een internationale achtergrond. Zo zijn er Poolse gemeenschappen die na de Tweede Wereldoorlog zijn opgericht door Poolse soldaten die niet terugkeerden naar huis. Momenteel trekken ze vooral Poolse (seizoens)werkers aan. In steden met veel kenniswerkers bieden parochies internationale vieringen aan in het Engels, Frans of Spaans. Katholieken die vanuit het bisdom Willemstad voor werk of studie hiernaartoe komen, sluiten zich aan bij plaatselijke Antilliaanse gemeenschappen. Mensen uit Togo, Kameroen en Burkina Faso vinden elkaar bij Franstalige vieringen voor katholieken uit Afrika.

Het KDC wil graag het erfgoed uit de internationale waaier beter zichtbaar maken

Veel van de gemeenschappen vallen binnen de structuur van de bisdommen van de Nederlandse kerkprovincie, als onderdeel van de Latijnse Kerk. Maar naast de Latijnse Kerk behoren wereldwijd nog ruim twintig andere zelfstandige kerken tot de rooms-katholieke familie. Enkele daarvan zijn in Nederland aanwezig, zoals de Chaldeeuwse, Oekraïense, Syrische en Ethiopische katholieke kerk.

Elke kerk heeft een eigen ritus en (liturgische) taal, al zijn de scheidslijnen niet altijd scherp te trekken. Zo wordt de Byzantijnse ritus, die bijvoorbeeld door de Oekraïense Grieks-katholieke gemeenschap wordt gevolgd, ook gevierd in enkele gemeenschappen van de Latijnse Kerk.

We kijken dus inmiddels breder dan wat onder 'migrantengemeenschappen' wordt verstaan. Niet al deze gemeenschappen zijn onder die noemer te vangen of identificeren zichzelf als zodanig. En naast de geloofsgemeen-

schappen staan organisaties die hen ondersteunen, zoals liturgische koren, stichtingen die bedevaarten organiseren en netwerken om samen sterker te staan.

Wat al deze gemeenschappen en hun gelieerde organisaties gemeen hebben, is een internationaal aspect, dat tot uiting komt in duidelijk herkenbare en actuele lijnen naar talen, culturen, bevolkingsgroepen of liturgieën van buitenlandse komaf.

Internationale diversiteit bij het KDC

Hoe komt het dat er nog steeds zo weinig bekend is over deze christelijke pluriformiteit? Daar zijn verschillende oorzaken voor aan te wijzen, maar wat zeker een rol speelt, is het gebrek aan bronmateriaal. Ook in de collecties van het KDC zien we dit tekort terug. Lange tijd richtten sociaal-wetenschappelijk onderzoekers en historici zich op de zogenaamde verzuiling en ontzuiling van de Nederlandse samenleving. Ze konden daarvoor goed terecht bij het KDC. Talrijke organisaties die op katholieke grondslag waren ontstaan, hadden hun archieven bij het KDC ondergebracht, waardoor het bronmateriaal over de katholieke zuil overvloedig was. Andere bronnen en andere thema's, zoals met betrekking tot migrantengemeenschappen, raakten wat op de achtergrond.

De afgelopen jaren is er meer belangstelling voor het katholieke leven zoals zich dat naast de verzuiling afspeelde. Met de toegenomen aandacht voor onderwerpen als migratie, koloniaal erfgoed en transnationale religieuze stromingen, kloppen onderzoekers en beleidsmakers nu met andere vragen bij het KDC aan. Katholieke gemeenschappen en organisaties met diverse achtergronden hebben er belang bij dat ook hun erfgoed behouden blijft en beter zichtbaar wordt.

Erfgoed reist, door de tijd en over landsgrenzen heen

Hoog tijd om de internationale diversiteit binnen de katholieke gemeenschap in Nederland uit te lichten. Het KDC zal zich er de komende jaren extra voor inspannen om de archieven en het erfgoed uit de internationale waaier beter vindbaar te maken en waar mogelijk te verwerven. →

Processie van de Byzantijns-katholieke gemeenschap in Vierakker (Gelderland) in 2018. De priester draagt een icoon in Byzantijnse stijl ter ere van Maria. Hoewel deze ritus voor buitenstaanders erg Oosters lijkt, is het katholiek | Foto: George Bruinaar

10

Over grenzen kijken

Andere talen, andere bevolkingsgroepen, andere manieren van vieren en van 'kerk zijn': het nodigt uit om over de grenzen van gangbare ideeën te kijken. Wie bijvoorbeeld in Nederland een voortschrijdende ontkerkelijking ziet, heeft niet opgemerkt dat veel geloofsgemeenschappen uit de internationale waaier groeiend en bloeiend zijn en een belangrijke sociale en maatschappelijke rol vervullen.

Voor veel kerkgangers is de gemeenschap een plek waar men onder elkaar kan zijn en zich thuis kan voelen. Dat is voor gemeenschappen van migranten nog sterker het geval. Sommigen zien hierin een obstakel voor integratie. Maar is dat wel zo? Zeker als we weten dat ze brede maatschappelijke steun bieden, van kinderopvang en cursussen boekhouding tot belangenbehartiging.

Diaconale verbanden strekken zich uit naar verwante geloofsgemeenschappen over de landsgrenzen heen. De opbrengsten van collectes leveren een welkome bijdrage aan het verbeteren van levensomstandigheden elders in de wereld. Onderdelen van kerkinterieurs die hier overbodig zijn geworden, krijgen een nieuw thuis in kerken over de grens. Andersom vinden liturgische voorwerpen van buitenlandse makelij een plek in Nederlandse kerken en brengen voor-gangers van elders andere theologische tradities met zich mee. Uitwisselingen van liturgische koren onderhouden culturele banden.

Ander erfgoed

Erfgoed reist, door de tijd en over landsgrenzen heen, en gaat daarbij van hand tot hand, van de ene context naar de andere. Zulke internationale uitwissel-

ingen zetten ons aan het denken over het gangbare begrip van cultureel en religieus erfgoed. Is er voldoende oog voor dynamiek? Voor globalisering? De commissie-Pechtold constateerde in 2019 dat dit in elk geval bij de aanwijzingscriteria voor wettelijk beschermde voorwerpen niet het geval is.

Voor veel kerkgangers is de gemeenschap een plek waar men onder elkaar kan zijn

Erfgoed verwijst naar velerlei verhalen en ervaringen. Welke verhalen horen we en tekenen we op? Wie is 'eigenaar' van erfgoed, en wie bepaalt dat? Dergelijke vragen maken duidelijk dat 'erfgoed' een complex begrip is. Een begrip ook, waarin belangen samenkomen of juist tegenover elkaar staan. Het wijst tegelijkertijd op de nauwe verwevenheid tussen erfgoed en actuele maatschappelijke vraagstukken. Bestudering hiervan zal bijdragen aan een nieuw discours over erfgoed.

Aan de slag

Versillende organisaties en instellingen hebben al aandacht voor de verscheidenheid onder christenen in Nederland en voor het herdefiniëren van het begrip erfgoed. Naast de organisaties die hiervoor al zijn genoemd, valt te denken aan Museum Catharijneconvent, dat de nationale database voor beschermde religieuze cultuurgoederen beheert en eveneens speciale aandacht schenkt aan het erfgoed uit andere tradities. Of aan Stichting Samen Kerk in Nederland (SKIN), die de belangen van migrantengemeenschappen behartigt en met een online

database hun vieringen op de kaart zet. Of aan onderzoekscentra aan diverse universiteiten. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft twee programma's die parallel lopen aan het thema. Met 'Gedeeld Erfgoed' kijkt de RCE naar de culturele nalatenschap van Nederland als voormalige koloniale macht. Het KDC en de Radboud Universiteit dragen hier hun steentje aan bij met het project over Indonesische missie-archieven. Het RCE-programma 'Immaterieel Erfgoed' is een uitwerking van het in 2012 ondertekende en gelijknamige UNESCO-verdrag uit 2003, dat tradities, gebruiken en rituelen erkent als dragers van culturele identiteit en diversiteit.

Maar onderzoek en beleid kan niet zonder bronmateriaal. Samen met de genoemde en andere partners overlegt het KDC hoe wij als universitair erfgoedcentrum hieraan het beste kunnen bijdragen. Met onderzoekers en beleidsmedewerkers bespreken we de vragen die actueel zijn of dat naar verwachting gaan worden. Aan de geloofsgemeenschappen en gelieerde organisaties vragen we hoe zij denken over het behoud van hun archieven en erfgoed, en hoe het KDC daarbij kan ondersteunen. Met andere archiefinstellingen, zoals de provinciale archiefdiensten en de bisdommen, stemmen we af hoe we de vindbaarheid van de materialen kunnen vergroten.

Een van de concrete initiatieven die we met de betrokkenen afstemmen, is het opzetten van een database van de geloofsgemeenschappen en organisaties uit de internationale waaier, om vraag en aanbod bij elkaar te kunnen brengen. ¶

Helpt u mee dit erfgoed veilig te stellen?

Het doel van het KDC is om het erfgoed van katholieke migrantengemeenschappen in kaart te brengen en waar mogelijk veilig te stellen en beschikbaar te maken voor onderzoek. We hopen voor dit doel een kennisnetwerk op te bouwen.

Bent u zelf betrokken bij een internationale geloofsgemeenschap of heeft u daar contacten? Dan horen we graag van u: info@kdc.ru.nl

Helden van de zorg

Tekst: Marieke Smulders | Foto: collectie KDC

Tot recent waren ze vooral nog de onderbetaalde ‘handjes aan het bed’ maar sinds de corona-pandemie ook in Nederland neerstreek, ontwikkelden de verpleegkundigen in onze ziekenhuizen zich tot de ‘helden van de zorg’. De toeloze inzet van deze werkrachten en het besef hoezeer we daarvan allemaal afhankelijk zijn, deed de discussie over de povere beloning die verpleegkundigen ontvangen opblaaien. Moeten de mensen die werkzaam zijn in dit bij uitstek vitale beroep niet veel beter worden betaald?

In de eerste helft van de vorige eeuw waren verpleegkundigen in katholieke ziekenhuizen meestal kloosterzusters. Zo'n 65 vrouwelijke ordes en congregaties hielden zich bezig met verpleging. Vanuit hun religieuze roeping verrichtten de zusters hun charitatieve werk ter ere van God en de medemens. Ze waren goedkope arbeidskrachten die lange dagen maakten. Dat betekende niet dat er geen aandacht was voor een deskundige invulling van het vak. In navolging van andere ziekenhuizen begonnen katholieke hospitalen vanaf de vroege twintigste eeuw met het bieden van opleidingen voor religieuzen die in de verpleging werkzaam waren. Na enkele decennia waren de meesten van hen goed opgeleid en deden ze qua professionaliteit niet of nauwelijks onder voor lekenverpleegkundigen.

Desondanks kleefde aan hen nog steeds het imago van ‘liefdezusters’ bij wie het geloof op de eerste plaats kwam: omdat de kloosterzuster werkte vanuit haar religieuze roeping, kon ze zichzelf als geen ander opofferen voor haar patiënten. Dat beeld werd door met name de clerus, maar ook wel door de zusters zelf bekrachtigd. Dat imago had echter ook een keerzijde: als het geloof voorop kwam, hadden de deskundigheid en professionaliteit van de zusters daar dan niet onder te lijden? Toen in de jaren vijftig de Katholieke Universiteit in Nijmegen werd uitgebreid met een medische faculteit, wilden de verantwoordelijke bestuurders dat er voor de verpleging van de patiënten van het nieuwe academische ziekenhuis lekenver-

pleegsters werden ingehuurd. Die straalden meer professionaliteit uit en waren geen gehoorzaamheid verschuldigd aan hun religieuze overste. De bisschoppen oefenden echter druk uit op het bestuur en het nieuwe RadboudUMC ging alsnog in zee met de Zusters Onder de Bogen, die ook het Nijmeegse Canisiusziekenhuis bedienden. Er werd een Hogere School voor Verpleegkundigen opgericht, die aanvankelijk zijn intrek nam aan de Oranjesingel. In 1958 begon de bouw op Heyendaal van een nieuwe verpleegstersschool. Op deze foto uit de KDC-collectie, genomen rond 1965, zien we hoe leerlingen van de verpleegstersschool – inmiddels geen religieuzen meer, maar bijna allemaal gewone lekenmeisjes en -vrouwen – worden gefeliciteerd met hun diploma. Een zuster staat trots en blij naast haar studentes, die een nieuwe generatie verpleegkundigen vertegenwoordigen. Zij zijn de krachten van de toekomst die niet vanuit een religieuze roeping werken, maar kiezen voor het vak van verpleegkundige vanuit diverse motieven.

Dat de religieuzen uit de ziekenhuizen verdwenen en werden vervangen door leken had niet alleen te maken met de kijk op verpleegkunde als een professioneel vak. Door de uitbreiding van werkkringen van de religieuzen vanaf de jaren vijftig en de daling van het aantal roepingen die in de jaren zestig inzette, konden de congregaties onmogelijk nog voldoende nieuwe beroepskrachten leveren.

De jonge zusters die hier hun diploma in ontvangst nemen waren weliswaar geen religieuzen, maar zij en hun opvolgers worden tot op de dag van vandaag gezien als mensen met een speciale ‘roeping’. Dat daar geen al te best salaris bij hoort, werd tot voor kort min of meer geaccepteerd. Maar misschien brengt de corona-crisis daar verandering in en worden onze vitale verpleegkundigen in de toekomst beter betaald. ♪

Op de foto: dr. Aegidius van der Werf, geneesheer-directeur van het Radboudziekenhuis (rechts boven) en zuster Ignace, hoofd opleiding Verpleegkunde (links van hem).

Brieven aan Il Duce

Over het gedigitaliseerde archief van

In het kader van 75 jaar Bevrijding duiken we in deze editie van de *Impressie* in enkele oorlogsarchieven. Te beginnen bij het archief van katholiek priester en fascist Wouter Lutkie (1887-1968), dat sinds het najaar van 2019 volledig is gedigitaliseerd door het KDC. Literair-historisch onderzoeker Willem Huberts schrijft momenteel een biografie over de beruchte priester, die nauwe banden had met kopstukken als Zwart Front-leider Arnold Meijer en de Italiaanse dictator Benito Mussolini. De redactie vroeg hem alvast een tipje van de sluier op te lichten.

Tekst: Willem Huberts | **Foto's:** collectie KDC

Zo'n anderhalf jaar geleden suggereerde mijn uitgever, de onvolprezen Marc Beerens (Uitgeverij Vantilt), me om de biografie van Wouter Lutkie te gaan schrijven. Daar had ik nou werkelijk nooit aan gedacht. Ik kende Lutkie weliswaar als de enige fascistische priester die Nederland gekend heeft en ook wist ik van het bestaan van zijn cultureel en literair tijdschrift *Aristo* maar verder wist ik niets van de man, zodat een biografie een wel erg gewaagde stap leek. Des te meer daar ik geen katholiek ben, terwijl Lutkies leven van top tot teen in dienst stond van dat katholieke geloof. Omdat ik niet wist wat het sacrament van het vormsel was, ook al niet wat het Apostolaat der Rutheensche Missie inhield

en al helemaal niet waarin de Onge-schoeide Karmelietessen verschilden van de Orde van Augustijner Koorheren, wees ik zijn suggestie dus van de hand. Als atheïstische half-Jood voelde ik me onvoldoende thuis in katholieke aangelegenheden en daarbij kwam nog eens dat de lectuur van Gerard Reve mij argwanend jegens dat geloof had gemaakt.

In ieder onderzoek naar het Nederlands fascisme dook zijn naam weer op

Maar *volens volens* was het zaadje gezaaid en zonder dat ik mij er al te zeer van bewust was, begon het te ontkiemen. Iedere keer als ik in mijn onderzoek naar het Nederlandse fascisme de naam van Wouter Lutkie tegenkwam – en dat bleek erg vaak te zijn – voelde ik het plantje groeien. Tot ik mij op een dag realiseerde dat Lutkie een groot archief had nagelaten (dat is belangrijk voor een toekomstig biograaf) en dat zijn archief was ondergebracht in het Nijmeegse Katholiek Documentatie Centrum (dat is erg handig als je in Nijmegen woont en er dus gewoon op de fiets naar toe kan). En toen leek die biografie opeens een stuk haalbaarder.

Wouter Lutkie

↑ Lutkie (midden achter) in het gezelschap van Arnold Meijer (midden voor) in Rome, 21 december 1934.

Brief van Lutkie aan → Mussolini uit 1935. In zijn brief spreekt hij zijn bewondering uit voor het fascistisch Italië dat "niet wanhopig maar vol vertrouwen" is.

Werken aan een betere wereld

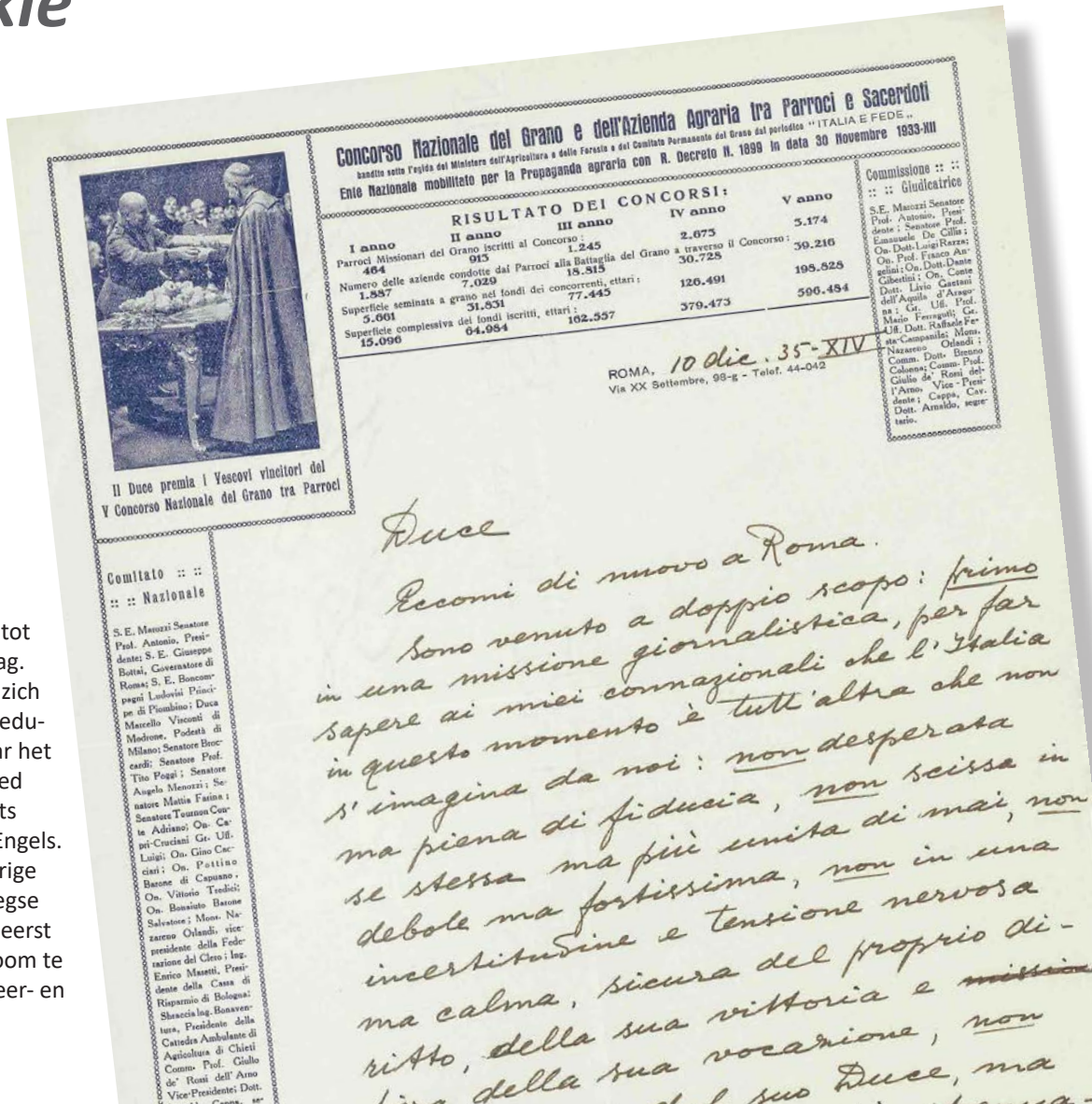
Wie was Wouter Lutkie? Hij werd in 1887 geboren in Den Bosch in een streng gelovig katholiek gezin dat behoorde tot de maatschappelijke bovenlaag. In zijn voorgeslacht bevinden zich bestuurders en handelaars. Gedurende zijn jeugd reisde hij naar het buitenland, hij leerde heel goed Frans spreken en schrijven, iets minder Duits en nog minder Engels. Via de niet-afgemaakte driejarige handelsschool van het Nijmeegse Canisius College belandde hij eerst in de bandenhandel van zijn oom te Bussum en vervolgens in de leer- en

huidenhandel van zijn vader. Door een late roeping betrad hij op 25-jarige leeftijd het seminarie en werd hij zeven jaar later tot priester gewijd. Hij belandde als kapelaan in Gemonde, waar hij erg ongelukkig werd. Zijn ambities waren gericht op internationale religieuze, politieke en maatschappelijke verbroedering – zielzorg van ongeletterde Brabantse boeren paste daar niet zo goed bij.

Toen wist Lutkie het zeker: "Mussolini's fascisme was de toekomst"

Daarom ontsloeg monseigneur Diepen hem na veel gedoe van de zielzorg en Lutkie vestigde zich als ambteloois priester in Nuland, waar hij, financieel onafhankelijk, zijn leven grotendeels ging wijden aan lezen, schrijven, publiceren: hij werkte aan een betere wereld. Hij werd al vroeg in de jaren twintig fascist en zijn geloof in die ideologie werd aanzienlijk versterkt nadat Mussolini in 1929 een akkoord

met de paus had gesloten. Toen wist hij het zeker: Mussolini's fascisme was de toekomst. Van Hitler en diens antisemitische nationaalsocialisme moest Lutkie niets hebben. Hij vond de Duitse nazi's maar simpele Pruisische machtswellustelingen met wie hij niets van doen wilde hebben. Lutkie beschikte over een enorm netwerk, overal in Europa. Dat had hij verkregen door zijn propaganda voor het Esperanto en dat netwerk onderhield hij nauwgezet – zijn archief toont hoe hij dat deed. Hierdoor was hij in staat om uiteindelijk zelfs toegang te verkrijgen tot Mussolini, die hij in enkele bezoeken bijpraatte over de stand van het Nederlandse fascisme. Ook kreeg hij als enige buitenlander ooit de toestemming van de Duce om diens boek over zijn vroeg gestorven broer Arnaldo te vertalen. Dat de kerk van pastoor Jansen in het Zuid-Limburgse Scharn is voorzien van een altaar uit het beste Carrara-marmer is te danken aan Wouter Lutkie. Hij belde in de tweede helft van de jaren dertig met zijn invloedrijke kennissen uit de hoogste regionen der Italiaanse regering en al snel daarna kwam er een vrachtwagen uit Italië voorrijden in Scharn met het gevraagde. →

Lutkie (links) op zijn boerderij in Nuland (N.B.) waar hij als ambteloos priester woonde en werkte, ca. 1930 | Bron: collectie KDC

Na 1945 bleef Lutkie fascist, hoewel de figuur van Mussolini zelfs voor Lutkie iets van zijn glans had verloren. In 1968 overleed hij, nadat drie jaar eerder zijn geliefde tijdschrift *Aristo* de geest had gegeven. Het bestond sinds 1930, en had alle stormen des tijds overleefd dankzij Lutkies financiële injecties. Sommige hobby's kosten nu eenmaal geld, veel geld.

Maniakale bewaardrift

Ik had dat Archief-Lutkie wel eens geraadpleegd toen ik, in het kader van eerder onderzoek naar het Nederlandse fascisme, op zoek was naar de door hem achtergelaten sporen in dat Nederlandse fascisme en het was me toen al opgevallen dat Lutkie veel had bewaard. Wat ik destijds had geraadpleegd was slechts een fractie van dat gehele archief en de paar onderdelen die ik onder ogen en in handen had gehad, bevatten werkelijk reeds alles wat een onderzoeker zich kan wensen. Al spoedig drong daarom de verschrikkelijke waarheid tot me door: kennelijk was iedere snipper papier die Lutkie ooit in handen had gehad, in zijn archief terechtgekomen! Een voorbeeld. Op 6 augustus 1899 is hij in Luik. Hij is dan 12 jaar oud en hij stuurt een Ansichtkaart naar zijn vader. Daarop schrijft hij, naast de gebruikelijke plichtplegingen en groeten: “P.S. Bewaar deze kaart”. Welke jongen van 12 jaar doet dat?! Als hij 16 jaar is schrijft hij, in een brief aan zijn ouders: “Vader, zult

U al mijn brieven goed bewaren. Daar sta ik bijzonder op”. Om een laatste voorbeeld van Lutkies bewaardrang te geven: eind november 1932 vindt er bij Uden in Noord-Brabant een aardbeving plaats. Het was een middelzware aardbeving (met een sterkte van 5,0 op de schaal van Richter) en tot de aardbeving bij Roermond in 1992 was het de sterkste aardbeving die ooit in Nederland is waargenomen. De beving werd gevoeld in vrijwel het gehele land, tot in het Belgische Bastenaken in het zuiden, tot in Londen in het westen en tot Göttingen in het oosten aan toe. Uiteraard had Lutkie naast zijn bed, dat in het Nulandse landgoed ‘Soli Deo’ stond, altijd pen en papier klaarliggen en even uiteraard noteerde hij 's nachts altijd zijn bevindingen neer in haastige aantekeningen. In de dagen daarna schreef hij enkele brieven aan het KNMI te De Bilt waarin hij nauwgezet verslag deed van wat hij had ervaren. Omdat Lutkie van alle uitgaande post kopieën bewaarde, zijn die brieven in zijn archief te raadplegen. Maar Lutkie bewaarde daarnaast ook de in het holst van de nacht, heet van de aardbevingsnaald, aan het papier toevertrouwde krabbeltjes. Daarom zijn ook die te raadplegen in het Archief-Lutkie. Hij had een bewaardrang die aan het maniakale grensde. Ik durf me niet goed te wagen aan psychologische interpretaties van die bewaardrift. Was hij fundamenteel onzeker en bewaarde hij daarom alles? Was hij bang om zaken te vernietigen? En zo ja, wat betekent die angst dan? Voer voor biografen...

Iedere snipper papier die Lutkie ooit in handen had gehad, is in zijn archief terechtgekomen!

Wie dat mega-archief wil doorploegen, moet over veel geduld en dito zitvlees beschikken. Maar de beloning is dan ook groot, want er zitten de nodige pareltjes in het Archief-Lutkie. Ik wijs op een brief van Lutkie van 23 december 1934 aan de arts Henk Beerepoot waarin Lutkie verslag doet van zijn gesprek met Edvige, zuster van Mussolini. Lutkie stond op vertrouwelijke voet met haar en daardoor was hij in staat om Beerepoot een duidelijk beschrij-

ving te geven van een gemiddelde werkdag van Il Duce – een uniek document. Dankzij Lutkies bewaardrift beschikt het archief ook over diverse complete catalogi uit de eerste decennia van de 20^e eeuw van het door de destijds beroemde firma Jansen & Tilanus vervaardigde dames- en herenondergoed.

Er zitten pareltjes in het Archief-Lutkie

Lutkie hield niet van belasting betalen en in zijn correspondentie met zijn notaris Wedemeyer uit Berlicum geeft hij geregeld op humoristische wijze af op de overheid die uit is op zijn gekoesterde vermogen: “Nieuwe aanval der rovers. Nauwelyks hebben ze ons de huid afgestroopt, of ze plegen aanslag op de mogelyken aangroei van een nieuwen huid. Ik bedoel dat de bandieten ons opnieuw een revolver onder den neus houden in den vorm van 'n aangifte-biljet inkomsten- en vermogensbelasting”. Sinds enige tijd hoeft de geïnteresseerde niet meer alle documenten stuk voor stuk in de hand te houden en te bestuderen, want het archief is gedigitaliseerd. Dat heeft als ernstig nadeel dat het fysieke contact tussen document en onderzoeker verdwenen is en dat is erg jammer, want juist het aanraken van dat papieren document brengt het object van onderzoek dichterbij. Het enorme voordeel van de digitalisering is echter manifest. Het document is niet meer onderhevig aan slijtage en het blijft daardoor langer intact. Een ander voordeel is de bronverwijzing: die is nu veel eenduidiger te geven door de onderzoeker. Moest je vroeger volstaan met KDC-117, inv.nr. 260, tegenwoordig kun je annoteren KDC-117, inv.nr. 260, p. 86 en dat is vanuit wetenschappelijk oogpunt natuurlijk veel beter omdat bevindingen eenvoudig zijn te verifiëren hetgeen de betrouwbaarheid van wetenschappelijk onderzoek aanzienlijk verhoogt.

'Nademaal'

Mijn woordenschat is verrijkt door bestudering van het digitale Archief-Lutkie. Zo betrap ik me er op dat het verouderde woord 'nademaal' af en toe optreedt in mijn (digitale én papieren) correspondentie. Dat vergeten woord verdient een herwaardering en ik heb het geleerd van Wouter Lutkie. Nademaal het gedigitaliseerde Archief-Lutkie prima toegankelijk is, denk ik dat die biografie van Wouter Lutkie er wel gaat komen. ¶

Özden Cosgun

Je wordt gegrepen door het materiaal

Tekst: Jenna The | **Foto:** collectie KDC

Toen Özden Cosgun in haar tweede jaar van de studie Geschiedenis (2016-2017) het Regionaal Archief Nijmegen bezocht, wist ze het meteen: “Dit zou wel eens iets voor mij kunnen zijn.” De sfeer van een archief en het idee van een instelling waar oude documenten worden bewaard spraken haar direct aan. Om te ontdekken of het archiefwezen daadwerkelijk iets voor haar zou zijn, besloot ze stage te lopen bij het KDC.

Haar eerste stageopdracht was meteen een heftige: het foto- en persoonlijke archief van een fotograaf inventariseren die in conflictgebieden werkzaam was. Dit leverde behoorlijk emotionele plaatjes op. Hoewel het daarom best zwaar was om met dit materiaal bezig te zijn, vond Özden het ook een unieke kans. “Dat je zo wordt gegrepen door het materiaal en dat dat dan een plek krijgt bij een archief. Dat vind ik dan best bijzonder.”

De tweede opdracht was een stuk luchtiger, maar niet minder bijzonder. Het KDC had de persoonlijke spullen van kardinaal Willem van Rossum CSSR (1854-1932) ontvangen. Aan Özden om deze schoon te maken, te labelen, te beschrijven en te fotograferen. De moeilijkheid: het KDC had zo iets nog nooit gedaan, en Özden evenmin. Voor ze aan de slag ging deed ze daarom vooronderzoek bij onder meer restaurator Lilo Duinkerken en kunsthistoricus Tim Graas. Daarna begon het echte werk: het schoonmaken van de voorwerpen. Deze liepen uiteen van een schoenlepel tot een glazen buisje met tanden en van een kaasschaaf tot lange gewaden. Deze laatste waren zo lang, dat Özden uit ruimtegebrek op haar bureau bij het KDC naar het boekendepot op de zevende verdieping van de Universiteitsbibliotheek moest verhuizen.

Daar zat ze dan in haar eentje, met een kacheltje tegen de kou gewaden te stofzuigen. Gelukkig was er warme chocomelk om haar warm te houden. En voor Özden was het alleen maar een positieve ervaring: “Het maakte het allemaal ook wel heel erg leuk en nieuw.”

Toen haar stage na een half jaar eindigde wist Özden het zeker: ze wilde de archiefwereld in. Behalve dat ze bij het KDC had geleerd hoe een archiefinstelling werkte en kennis had gemaakt met vaardigheden als het inventariseren van archiefmateriaal, brachten deze ervaringen haar vooral tot het besef dat ze in deze wereld doorwilde. “Ik vind archieven erg belangrijk en ik vind het goed dat dat blijft bestaan, dus ik wil daar dan ook wel graag aan bijdragen. Dat ideaal over archieven, dat is wel een beetje bij het KDC begonnen.”

Hierdoor besloot ze het jaar daarop stage te lopen bij het Gelders Archief in Arnhem. Dit beviel zo goed, dat ze na het behalen van haar bachelor besloot bij deze instelling te gaan werken. Ondertussen studeert ze aan de Universiteit van Amsterdam om haar master in Archival and Information Studies te behalen. Dat deze combi van werken en studeren behoorlijk pittig is, kan Özden beamen. Maar ze ervaart het ook als prettig: “Ik vind het gewoon erg fijn dat waar ik met mijn studie mee bezig ben, dat dat ook aansluit bij mijn werk. Het is duidelijk waar ik het voor doe.”

Vanaf oktober 2019 heeft ze het Gelders Archief verwisseld voor het Regionaal Archief Nijmegen en zit ze in het laatste jaar van haar master. Na haar afstuderen blijft ze graag in de archiefwereld werkzaam. Misschien ooit wel in het KDC: “Ik vind dat echt een hele mooie plek en een mooi archief.” ¶

Thuis in Europa?

Een kritische reflectie op de

KDC
16

In de nasleep van de oorlog tegen I.S. is er een grote maatschappelijk discussie ontstaan over de terugkeer van de zogenaamde Syrië-gangers en hun kinderen. Verschillende Europese landen waren (en zijn) heel terughoudend met het repatriëren van deze groep. De vraag of Europa wel gezien kan worden als het 'thuis' waar deze kinderen naar terug moeten keren, duikt vaak op binnen deze discussie. Wat is 'thuis' voor deze kinderen? In het verleden hebben oorlog en geweld kinderen vaak van hun 'thuis' ontvreemd. Zij moesten (tegen hun wil) een nieuw 'thuis' zoeken elders in Europa.

De afgelopen maanden hebben masterstudenten van de opleiding Geschiedenis van de Radboud Universiteit zich bezig gehouden met deze casus. Voor het onderzoekscollege *Kinderen van Europa* van prof. dr. Marit Monteiro en promovenda Marleen Reichgelt doken zij onder andere in de archieven van het KDC. Zij keken naar kinderen uit Midden- en Oost-Europa, die op de vlucht voor de gevolgen van de Eerste en de Tweede Wereldoorlog werden verplaatst. Het uiteindelijke doel van het project is een internationale expositie in Brussel. De redactie van *Impressie* vroeg twee studenten om meer te vertellen over hun bevindingen.

Tekst: Sophie Jager, Koen Linssen
Foto's: Nationaal Archief

Hongaarse kinderen arriveren op station Leiden. 1957 | Bron: Nationaal Archief

representatie van kinderen

"Ik heb ze gezien die schaapjes, die op hun vijfde, zesde jaar nog niet lopen konden, zoozeer hadden de hongerziekten hun groei tegengehouden. (...) Bekijk ze die kinderen, en ge voelt 'n brok in uw keel als ge ziet hoe die lichaampjes zijn misvormd, soms uitgeteerd, vel over been."

Uit: 'Oostenrijks-Hongaarse kinderen',
De Residentiebode (13 juni 1922).

Dit beeld schetste de verslaggever in een krantenartikel van *De Residentiebode* in 1922 over kinderen in Oostenrijk en Hongarije. Dergelijke berichten waren vaak te lezen in twintigste-eeuwse Nederlandse periodieken. Ze hadden tot doel om emoties op te roepen van lezers en hen zo te bewegen om in actie te komen voor deze 'schaapjes'. Zo konden lezers zich aanmelden als pleeggezin voor Europese kinderen uit arme of door oorlog getroffen landen, die via speciaal voor hen georganiseerde 'kindertransporten' vanuit heel Europa een tijdje kwamen aansterken in Nederland.

Het Rooms Katholiek Huisvestings Comité

Een van de belangrijke organisaties die dergelijke kindertransporten verzorgden was het Rooms Katholiek Huisvestings Comité (RKHC). Deze organisatie hield inzamelingsacties, regelde transporten naar Nederland en schakelde pleeggezinnen in. Het uitgebreide archief van het RKHC is te vinden in het KDC. Dit archief was de centrale bron in het onderzoekscollege 'Kinderen van Europa', dat een groep van twaalf studenten volgde als onderdeel van de master Geschiedenis en Actualiteit. Het doel van dit onderzoekscollege was het vervaardigen van een tentoonstellingsconcept, waarin wij het publiek wilden laten

nadenken over hun eigen ervaringen en aannames omtrent het ergens 'thuishoren' in de context van hedendaags Europa. Het idee van 'thuis' fungeert als een essentieel onderdeel in de geschiedenis van migratie, verplaatsing en in dit geval van kinderen. Zowel in het licht van de kindertransporten in de twintigste eeuw als de vluchtelingencrisis waar we heden ten dage mee kampen, speelt een notie van 'thuis' een centrale rol in de levensgeschiednissen van kinderen.

Het thuisland van de kinderen werd daarbij gediskwalificeerd als een geschikt 'thuis'

Representatie van 'thuis'

Een van de wijzen waarop het belang van de notie van 'thuis' kan worden belicht, is door onderzoek te doen naar de representatie van Europese kinderen die naar Nederland kwamen door Nederlandse krantenartikelen. De krantenartikelen in kwestie waren daarmee belangrijke katalysatoren in het mogelijk maken van het verplaatsen van kinderen uit heel Europa naar Nederland. Door het representeren van kinderen als universeel 'zielig', 'hulpeloos' of 'onschuldig' – volgens een wijdverbreid twintigste-eeuws discours – werd een beroep gedaan op de lezer om zich voor deze kinderen in te zetten. Vaak werden lezers hierbij als 'goede katholieken', letterlijk aangesproken op hun zorgplicht voor deze kinderen. Daarin speelden verschillende noties van 'thuis' een rol. Het thuisland van de kinderen werd daarbij veelal gediskwalificeerd als geschikt 'thuis', terwijl Nederland daarbij juist als de winnaar uit de bus kwam. De artikelen stuurden de manier waarop lezers over deze kinderen, over Nederland en over het thuisland van de kinderen gingen nadenken.

De krantenartikelen waren door de RKHC verzameld en documenteerden vooral de eigen werkzaamheden rondom kindertransporten en bestrijken een periode van het einde van de Eerste Wereldoorlog tot aan het einde van de jaren tachtig. De belangrijkste groepen kinderen waren Hongaarse, Oostenrijkse, Spaanse, Duitse, Hongaarse, Poolse en specifiek Joodse kinderen, die met honderden tot zelfs duizenden werden verplaatst om uiteenlopende redenen, van oorlogsgeweld tot hongersnood. Uit een analyse van meer dan honderd artikelen bleek dat het idee van 'thuis' niet eenduidig, maar zeer geëlaagd was. Hierbij konden we drie noties van 'thuis' onderscheiden.

'Een land vol weldoeners'

De eerste notie van 'thuis' draait om Nederland als 'reddersland' of als een land vol weldoeners, dat kinderen een 'geschikt thuis' zou kunnen bieden. Deze notie komt duidelijk naar voren in de casus van de zogenaamde Hongaarse kinderactie. Honderden kinderen uit Hongarije reisden tussen 1920 en 1928 naar Nederland om daar enkele weken of maanden te kunnen 'aansterken' en te ontsnappen van de door de Eerste Wereldoorlog veroorzaakte armoede.

Alleen Nederland zou de 'arme schaapjes' kunnen 'redden'

Krantenartikelen over deze kinderactie positioneerden Nederland als 'reddersland', waarbij ze de Hongaarse kinderen een bepaalde behoefte oplegden waar enkel de Nederlandse thuissituatie aan zou kunnen voldoen: het aanbieden van een heteroseksueel, zorgzaam, blank en vooral ook katholiek pleeggezin. Het opgroeien in zo'n gezin werd voorgesteld als de enige geschikte leefsituatie. Alle andere wijzen waarop iets een 'thuis' zou kunnen zijn – ook in andere landen dan Hongarije – werden daarmee in feite uitgesloten. →

In de naoorlogs periode werden duizenden Hongaarse kinderen naar Nederland verplaatst door het RKHC om aan te sterken. Zij arriveerden per trein, zoals hier in februari 1957 in Leiden. Ze bleven hier tot april van dat jaar en werden daarna teruggestuurd | Bron: Nationaal Archief

Afhankelijkheidsrelatie

Door het Nederlandse pleeggezin te presenteren als de enige situatie waarin een kind zou kunnen opbloeien, wordt het eigenlijke 'thuis' van kinderen uit landen als Hongarije, Oostenrijk en Polen als ongeschikt gekwalificeerd: de tweede notie van 'thuis'. Het beeld van Nederland als 'superieur' aan deze landen wordt verder versterkt door de stelselmatige representatie van 'buitenlandse' ouders en kinderen in krantenartikelen als ontzettend dankbaar dat de kinderen in kwestie mogen aansterken in Nederland. Zo stond er in de krant *De Zoom* op 2 augustus 1931 een artikel dat ging over de elfjarige Oostenrijkse Alois Scholz, dat een "dankbaar kereltje" was dat door "de liefdevolle zorgen en gezellige huiselijke sfeer" van zijn Nederlandse pleegfamilie snel weer op krachten kwam. Na zijn terugkeer naar Oostenrijk komt hij meermaals weer in Nederland op bezoek, want "de dankbaarheid was nu eenmaal in het hart van onzen jeugdigen vriend Alois gegrifd". (KDC, Inventaris Mensen in Nood, inv.nr. 1672, Krantenknipsels over de werkzaamheden van het Nederlands RK Huisvestingscomité 1928-1940, *De Zoom*, 'Bezoek aan zijn pleegouders' (2 augustus 1931)). Die dankbaarheid impliceert een afhankelijkheidsrelatie waarbij Hongarije de inferieure positie inneemt. Alleen Nederland zou de 'arme schaapjes' kunnen 'redden': iets waar Hongarije zelf in zou zijn gefaald. De verplaatsing van de Hongaarse kinderen naar Nederland werd hiermee gerechtvaardigd.

Het beeld van 'kinderen in nood' als 'onschuldig' gold niet in alle gevallen

Onschuld?

Als derde notie was Nederland echter niet vanzelfsprekend een 'thuis' voor ieder kind. Vrijwel direct na het einde van de Tweede Wereldoorlog werden er honderden kinderen uit verwoeste Duitse steden naar Nederland gehaald. De komst van deze kinderen werd echter allesbehalve gewaardeerd. Hoewel kinderen die Nederland in internationale noodsituaties opving veelal werden gerepresenteerd als 'hulpbehoevend' en 'onschuldig', werden de Duitse kinderen niet als schuldvrij gezien. In de nasleep van de oorlog werd de Duitse schuldvraag geprojecteerd op deze kinderen, hetgeen expliciet tot uiting kwam in verschillende kranten. Het feit dat de kinderen te jong waren om bewust een rol gespeeld te hebben in de oorlog, leek geen belemmering te zijn voor de schuldoplegging. Zo werd er op 16 februari 1949 in *het Dagblad van Friesland* een artikel gepubliceerd dat verhaalde over een vijfjarig pleegkind uit het Duitse Ruhrgebied. Het pleegkind, dat "zijn moedertaal niet eens machtig" was, werd onlosmakelijk verbonden aan de schuld van zijn vader, die een nazi bleek te zijn. De

schuldoplegging bleek hierin ook onveranderlijk: "Ook kunt U als pleegouder dat jongetje [...]; misschien zijn ideeën doen vergeten. Doch in Duitsland terug bij zijn vader en andere familie, wordt het nazi-zijn stellig weer een jeugdideaal, dank zij de invloed van de naaste omgeving." Het beeld van 'kinderen in nood' als 'onschuldig' gold dus niet in alle gevallen. Ondanks dat de Duitse kinderen hun huis en haard in Duitsland hadden verloren in de verwoestingen van de oorlog, hoorden deze 'schuldigen' niet 'thuis' in Nederland of het 'thuis' dat Nederlandse pleeggezinnen hen konden bieden.

Kortom, het archief van het RKHC bood ons veel informatie waarmee we de vanzelfsprekendheid van het concept 'thuis' konden bevragen. Hoewel Nederlandse krantenartikelen het verplaatsen van 'zielige' kinderen naar Nederland presenterden als iets vanzelfsprekends, zaten hier uiteenlopende motieven, belangen en assumpties achter verscholen. Dat roept ook vragen op over de beeldvorming door hedendaagse media, bijvoorbeeld rondom de vluchtelingen crisis. Is nieuws wel zo objectief en eenduidig als het lijkt? Aansluitend bij de doelstelling van het onderzoekscollage hopen we daarmee dat lezers of potentiële bezoekers van het tentoonstellingsconcept kritisch zullen zijn en blijven omtrent wat 'thuis' daadwerkelijk betekent. ¶

De auteurs van dit artikel schrijven ook voor het blad *Ex Tempore*. Meer weten? Lees verder op de volgende pagina.

Geschiedenisliefhebber? Lees **Ex Tempore!**

Bent u geïnteresseerd in geschiedenis? Wilt u graag op de hoogte blijven van de laatste publicaties en het onderzoek van de opleiding Geschiedenis van de Radboud Universiteit? Dan is *Ex Tempore* wat voor u!

Tekst: Jenna The, Pieter Sleutels, Afra de Mars

Ex *Tempore* is het officiële vaktijdschrift van de opleiding Geschiedenis. Nijmeegse geschiedwetenschappers en studenten publiceren in het blad hun onderzoek over geschiedenis in het algemeen en de Nijmeegse geschiedenis in het bijzonder. De redactie zorgt ervoor dat u hier driemaal per jaar van kunt genieten. Elke editie bevat zo'n drie tot vijf artikelen die de geschiedenis naar uw huiskamer brengen. Hoewel de artikelen altijd op gedegen historisch onderzoek gegrond zijn, zijn ze goed behapbaar en toegankelijk voor de geïnteresseerde lezer zonder specialistische kennis.

In *Ex Tempore* komen allerhande geschiedenisonderwerpen aan bod. Zo leest u over de terechtstellingen van ambtenaren en juristen die tijdens de Tweede Wereldoorlog de 'verkeerde kant' hadden gediend. Voor wie het liever eerder zoekt: verwonder u over de zeventiende eeuwse utopische beschrijving van een ideale monarchie – afkomstig van Anthony Le Grand, een katholieke missionaris uit Engeland. En wist u dat er in de eenentwintigste eeuw al drie pausen heilig zijn verklaard, terwijl dat daarvoor uiterst zeldzaam was? Elk nummer bevat een scala aan verrassende geschiedverhalen: van de Zwarte Dood tot Oudgrieks theater en van koning Arthur tot godsdienstconflicten in Nederlands-Indië.

Toe aan nog meer geschiedenis? *Ex Tempore* bevat ook verscheidene vaste rubrieken. Denk aan interviews met Nijmeegse historici én historici van andere universiteiten. Hoe zijn zij eigenlijk op de universiteit beland? Waarom boeit geschiedenis hen zo? Welke geschiedverhalen laten hen niet meer los?

Of ontdek in de alumnusrubriek waar oud-geschiedenisstudenten terecht zijn gekomen. Liever zelf de bronnen induiken? Dat kan: elke uitgave vertelt een archiefinstelling of museum over zijn meest bijzondere en zeldzame vondst. Ook voor leestips biedt *Ex Tempore* raad: u vindt er recensies van recente historische publicaties en in elke aflevering vertelt een historicus u over zijn of haar vijf favoriete boeken.

Het aankomende nummer, dat vanaf het najaar verkrijgbaar is, staat geheel in het teken van katholiek erfgoed en is ontwikkeld in samenwerking met het KDC. Zo leest u interviews met en artikelen van onder meer Hans Krabbendam, directeur van het KDC, en Chris Dols, conservator Radboud Erfgoed. U kunt lezen over onderwerpen als religieus erfgoed in Nijmegen en de katholieke identiteit van de Radboud Universiteit. Benieuwd wat er nog meer in staat? Zie voor meer informatie de rubriek 'Verder lezen' achterin deze uitgave van *Impressie*. ¶

Interesse? Word abonnee! *Ex Tempore* verschijnt driemaal per jaar en een jaarabonnement kost €22,50. Ga naar ru.nl/extempore en meld u aan!

Vooraf geïnteresseerd in het nummer voor katholiek erfgoed? Mail naar etvt@student.ru.nl en bestel voor slechts €7,50 een los nummer.

Een klein dossiertje

Nederlandse religieuzen gevangen genomen tijdens de Tweede

Iedereen die archiefonderzoek doet, weet het: dikke dossiers die een studiezaalmedewerker je aanreikt, kunnen heel teleurstellend zijn, terwijl een klein dossiertje juist onverwachts veel boeiende informatie kan brengen. Zo verging het mij, toen ik op zoek naar gegevens over de lazarist Wim van der Geest (1913-1969) op het KDC een dossiertje aanvraag uit het kleine archief van de redactie van het priestertijdschrift *Nederlandse Katholieke Stemmen*. Over pater Wim van der Geest die in de Tweede Wereldoorlog zeer actief was in het verzetswerk in Brunssum, was zijn confrater Wiel Bellemakers C.M. een biografie aan het schrijven. Hij raadpleegde daartoe het persoonsdossier van pater Van der Geest in het archief van de lazaristen dat in het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven is ondergebracht. Van der Geest zou aan het einde van de oorlog gevangen zijn genomen, maar onduidelijk bleef hoe en hoelang die gevangenschap had geduurd. Spoorwerk op de website van het KDC bracht een verwijzing naar inventarisnummer 96 van het archief *Nederlandse Katholieke Stemmen*: 'Lijsten van gegevens over priesters en religieuzen die door de Duitsers tijdelijk gevangen zijn geweest, 1945'. De omschrijving klonk veelbelovend. Pater Bellemakers vroeg mij te kijken of het dossier mogelijk antwoord zou geven op zijn vragen. En zo lag daar een dun mapje op mij te wachten in de studiezaal van het KDC. Wat zou het brengen?

Tekst: Otto S. Lankhorst | **Foto's:** Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven, Nationaal Archief

Foto bovenzijde: Het hekwerk en de wachttorens van Kamp Amersfoort (ca. 1945). Gedurende de oorlog zijn veel Nederlandse religieuzen, waaronder Titus Brandsma en Jules van Oppen, via dit interneringskamp naar concentratiekampen elders in Europa vervoerd | **Foto:** Sem Presser | **Bron:** collectie Nationaal Archief

Wereldoorlog

God zij dank gespaard

Meteen was ik verrast door de diversiteit van de herkomst van de stukken: brieven en briefjes van verschillende orden, congregaties en bisdommen, al dan niet met eigen briefhoofd en bijna alle gedateerd in de maand juli 1945. Al snel bleek dat het de antwoorden waren van een rondzendbrief van de redactie van *Nederlandse Katholieke Stemmen* die op 7 juli had gevraagd opgave te doen van de priesters die tijdens de Duitse bezetting kortere of langere tijd in gevangenschap waren geweest, graag met opgave van volledige naam, data van geboorte, priesterwijding, gevangenneming, plaats van hechtenis en datum van overlijden. Een ieder antwoordde rap en nauwgezet.

Het motief van de redactie navraag te doen onder religieuzen was om een eerbewijs te brengen aan allen "die eens tot de Nederlandse priesterschap behoorden doch uit onze rijen werden

weggenomen door het optreden van de Duitse bezetting". Zo staat te lezen in het openingsartikel 'In memoriam' waarmee het eerste nummer na de bevrijding opende. Het opnieuw verschijnen van het blad was pas mogelijk nadat bemiddeling bij de Bisschoppelijke Advies-Commissie voor Katholieke Uitgaven ervoor had gezorgd dat er voldoende papier beschikbaar kwam om het blad bij Uitgeverij Waanders in Zwolle te laten drukken. De lijst met namen van de omgekomen priesters bestond zowel uit seculieren als regulieren. In totaal telt de lijst 29 seculiere priesters: 5 uit het aartsbisdom Utrecht, 2 uit het bisdom Haarlem, eveneens 2 uit het bisdom Den Bosch, 4 uit het bisdom Breda en maar liefst 16 uit het bisdom Roermond. Daarna volgen de namen van 15 reguliere priesters: 1 benedictijn, 2 geschoeide karmelieten, onder wie Titus Brandsma o.carm., 1 Missionaris van het Goddelijk Woord, 2 jezuïeten, 1 kruisheer, 2 franciscanen, 1 pater van de Heilige Harten, 2 redemptoristen en 3 trappisten. Onder die drie trappisten waren twee priesterbroers uit het tot het katholicisme bekeerde joodse gezin Löb.

"Wij zijn opgelucht dat O.L. Heer van ons dergelijke offers niet heeft gevraagd"

De antwoorden van de verschillende orden en congregaties noemen niet alleen de namen van deze 15 priesters die zijn omgekomen, maar ook, zoals was gevraagd, de confraters die gevangen hebben gezeten. Enkele religieuze instituten kunnen berichten dat zij geen namen kunnen noemen. "God zij dank gespaard gebleven", schrijft de provinciaal van de Oblaten van de H. Franciscus van Sales. Ook de Witte Paters of Broeders gevangen is genomen" en de abt van de trappistenabdij te Zundert deelt mee: "In antwoord op uw rondvraag betreffende gevangen genomen priesters, kunnen wij U, Goddank, mededeelen, dat geen onzer religieuzen persoonlijk heeft te lijden gehad van den bezetter". De provinciaal van de salesianen is eveneens opgelucht "dat O.L. Heer van ons dergelijke offers niet heeft gevraagd, waarvoor wij Hem toch echt dankbaar moeten zijn".

Bij anderen zijn wel heel wat namen te noemen van priesters die voor kortere of langere tijd gevangen zijn genomen. Bij de minderbroeders franciscanen maar liefst vijftientig, bij de jezuïeten vijftien. De kapucijnen in Den Bosch noemen de naam van pater Othmarus Lips (1909-1984). Deze was op 24 juni 1941 gevangen genomen vanwege preken die hij had gehouden tegen het nationaal-socialisme. Hij kwam in september 1941 in Dachau aan. Daar overleefde hij wonderwel de oorlogsjaren en werd op 29 april 1945 bevrijd. Bij zijn terugkeer in Nederland was de ontvangst door de autoriteiten kil en onverschillig. Van zijn medebroeders in Den Bosch kreeg hij een zeer warm onthaal. Toen hij zijn eigen cel binnenliep, was hij ontroerd dat zijn medebroeders alles op zijn cel hadden laten staan, zoals hij het vier jaar daarvoor had moeten achterlaten.

Antwoordbriefjes

Het mooie van zo'n klein dossiertje vol namen is dat het evenzovele aanknopingspunten bevat voor verder onderzoek naar Nederlandse religieuzen die tijdens de Tweede Wereldoorlog werden gevangen genomen omdat hun activiteiten niet werden getolereerd. Belangrijke plek voor verder onderzoek zijn de archieven van ruim honderd orden en congregaties, ondergebracht in het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven in Sint Agatha. →

Pater Othmarus Lips OFMCap (links) uit Den Bosch praat met een journalist in concentratiekamp Dachau, Polen (ca. 1941-1945) | Bron: collectie ENK

Allereerst komen daarvoor de persoonsdossiers van de afzonderlijke leden in aanmerking. Afhankelijk van de wijze van dossiervorming en van de bewaar- of opschoontraditie binnen een kloostergemeenschap, zijn de persoonsdossiers meer of minder omvangrijk. Idealiter bestrijkt een persoonsdossier het leven van een religieus vanaf het eerste briefje met het verzoek kennis te mogen maken tot aan zijn of haar overlijdensbericht, eventuele condoleancebrieven en een in memoriam. Hier moet wel meteen worden gezegd dat de persoonsdossiers niet zo maar toegankelijk zijn. Voor veel van de archieven in het Erfgoedcentrum moet eerst via de studiezaal bij het betreffende religieuze instituut toestemming tot inzage worden gevraagd met opgave van wat men wil inzien en met welk doel. De provinciaal van de dominicanen had op de navraag door de redactie van de *Nederlandse Katholieke Stemmen* geantwoord dat zes van zijn paters in gevangenschap waren geraakt en alle zes na kortere of langere tijd weer vrijgelaten. Onder hen pater Alexius Leijgraaf O.P. (1898-1988). In zijn persoonsdossier is het briefje te lezen dat hij schreef aan de provinciaal met het oog op de rondvraag in juli 1945 van de *Nederlandse Katholieke Stemmen*.

"De behandeling door de Duitse soldaten was beter dan die van de vervloekte Hollandsche S.S."

In dat briefje schrijft hij dat hij vanwege zijn contacten met het Utrechtse verzet op 2 mei 1942 in Sint Michielsgestel in gijzeling werd genomen, maar dat hij na anderhalve maand weer vrij kwam, omdat hij een tbc-wond had, waarvoor de Duisters bang waren. Hij vertelt: "Eten was slecht. De behandeling door de Duitse soldaten beter dan die van de vervloekte Hollandsche S.S." Ook van de andere dominicanen zijn de antwoordbriefjes op de rondvraag in hun dossiers bewaard gebleven. De provinciaal van de Missionarissen van het H. Hart noemde de namen van zeven van zijn confraters die in gevangenschap waren geweest. Onder hen pater Herman Gall (1909-2001). In zijn persoonsdossier vertelt een in memoriam dat pater Gall anderhalf jaar als gijzelaar had vastgezet in Haaren en Sint Michielsgestel en dat hij daar min of meer vermomd als verpleger – hij had een medische cursus gevolgd als toekomstige missionaris – pastoraal werk kon doen: biechthoren, communie geven, gesprekken voeren.

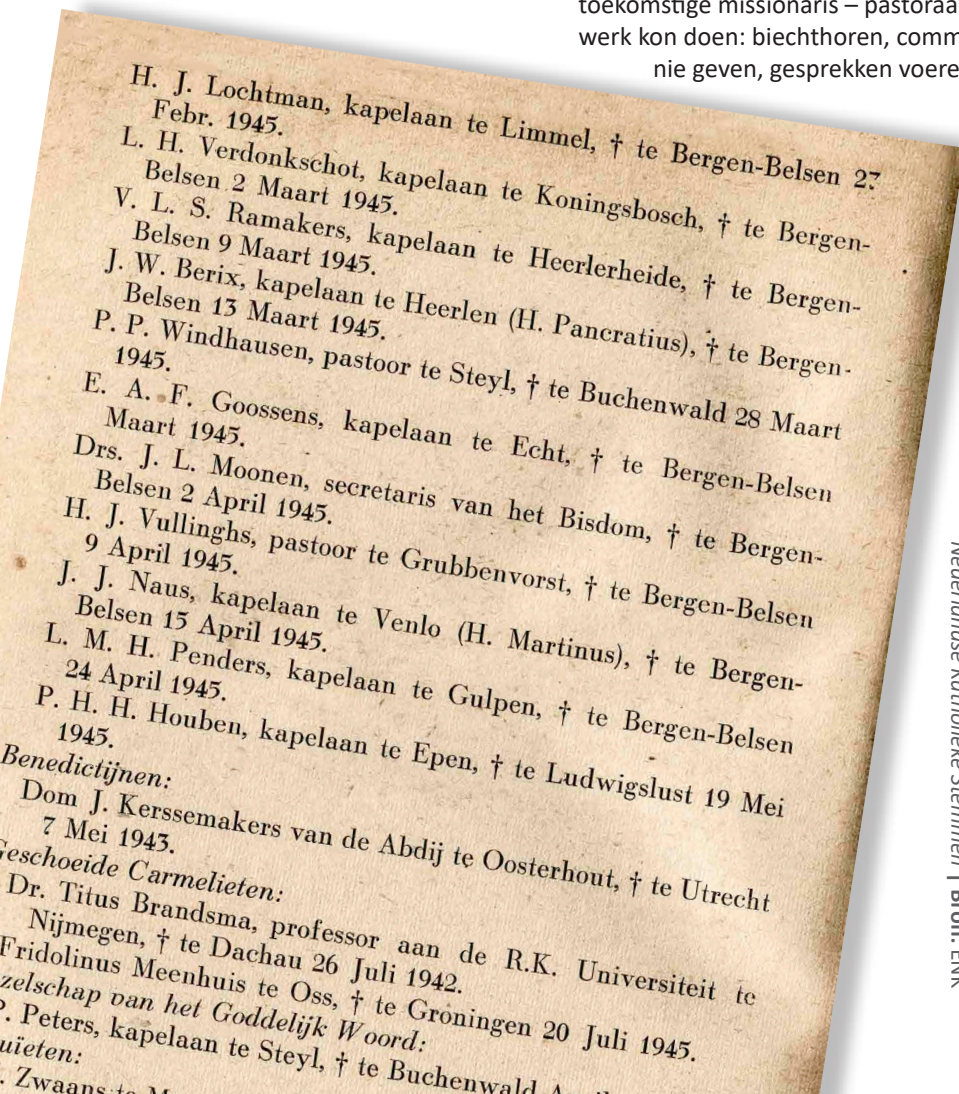

Pater Voets M.S.C. bezocht als aalmoezenier de kath. krijgsgevangen in kamp Mühlberg (Brandenburg) | Bron: collectie ENK

Een andere enigszins vergeten bron voor het onderzoek naar activiteiten van religieuzen tijdens de Tweede Wereldoorlog vormen de tijdschriften van de verschillende orden en congregaties die in hun archieven in het Erfgoedcentrum aanwezig zijn. Veel van die tijdschriften hebben bij de herstart na de oorlog in kroniekvorm een terugblik gegeven op wat er in hun verschillende huizen was voorgevallen. De kruisheren deden het uitgebreid in de 'Kroniek' in het eerste nummer dat na de bevrijding verscheen van hun blad *Clairlieu*, een tijdschrift gewijd aan de geschiedenis der kruisheeren. De augustijnen gaven in 1945 een extra nummer van 121 pagina's uit van de *Analecta augustiniana Provinciae Hollandicae* onder de titel 'Verslagen van de Conventen over de 5 oorlogsjaren'.

Vraagtekens

Uitgebreider onderzoek van het dossier nr. 96 in het archief *Nederlandse Katholieke Stemmen* en van de aanvullende bronnen in het Erfgoedcentrum zal meer informatie kunnen opleveren over de rol van Nederlandse priesters in het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. Altijd zullen er echter vraagtekens blijven. Voor pater Wiel Bellemakers c.m., op zoek naar gegevens over pater Wim van der Geest, onthulde de brief van de provinciaal van de lazaristen weliswaar dat deze in september 1944 in Amsterdam, waar hij was ondergedoken, was gevangengenomen en naar Kamp Amersfoort gebracht. Daar zou hij een maand later zijn bevrijd. Verder zoeken had echter geen resultaat. "Ik heb geen gegevens kunnen achterhalen over zijn verblijf van mei tot september [1944], noch over zijn verblijf in Kamp Amersfoort, noch over de periode tot de bevrijding, op 5 mei 1945", zo moet pater Bellemakers schrijven in zijn *De oorlog levenslang. Biografie Wim van der Geest c.m.. Verzetsheld en missionaris* (Panningen 2019). ¶

Een lijst met omgekomen religieuzen is opgenomen in de 1ste editie van *Nederlandse Katholieke Stemmen* | Bron: ENK

H. J. Lochtman, kapelaan te Limmel, † te Bergen-Belsen 27 Febr. 1945.
 L. H. Verdonkschot, kapelaan te Koningsbosch, † te Bergen-Belsen 2 Maart 1945.
 V. L. S. Ramakers, kapelaan te Heerlerheide, † te Bergen-Belsen 9 Maart 1945.
 J. W. Berix, kapelaan te Heerlen (H. Pancratius), † te Bergen-Belsen 13 Maart 1945.
 P. P. Windhausen, pastoor te Steyl, † te Buchenwald 28 Maart 1945.
 E. A. F. Goossens, kapelaan te Echt, † te Bergen-Belsen Maart 1945.
 Drs. J. L. Moonen, secretaris van het Bisdom, † te Bergen-Belsen 2 April 1945.
 H. J. Vullingsh, pastoor te Grubbenvorst, † te Bergen-Belsen 9 April 1945.
 J. J. Naus, kapelaan te Venlo (H. Martinus), † te Bergen-Belsen 15 April 1945.
 L. M. H. Penders, kapelaan te Gulpen, † te Bergen-Belsen 24 April 1945.
 P. H. H. Houben, kapelaan te Epen, † te Ludwigslust 19 Mei 1945.
Benedictijnen:
 Dom J. Kerssemakers van de Abdij te Oosterhout, † te Utrecht 7 Mei 1945.
Geschoeide Carmelieten:
 Dr. Titus Brandsma, professor aan de R.K. Universiteit te Nijmegen, † te Dachau 26 Juli 1942.
 Fridolinus Meenhuis te Oss, † te Groningen 20 Juli 1945.
Verzetsgroep van het Goddelijk Woord:
 P. Peters, kapelaan te Steyl, † te Buchenwald
Augustijnen:
 J. Zwaans te M.

Met bloemen naar Lourdes

Sinds april 2020 verzorgt historicus Jeffrey Huntjens namens het KDC een erfgoed-rubriek in het *Katholiek Nieuwsblad*. Iedere twee weken vertelt hij over een stukje geschiedenis van katholiek Nederland aan de hand van een bijzondere foto. In een van de eerste bijdragen vertelt hij over de kinderbedevaart naar Lourdes. U leest het stuk hier terug.

Tekst: Jeffrey Huntjens | **Foto's:** collectie KDC

Sinds de jaren twintig van de vorige eeuw geldt Lourdes als één van de belangrijkste bedevaartsbestemmingen voor Nederlandse katholieken. Dat klinkt voor het moderne oor als vanzelfsprekend. Echter, pas gedurende de hoogtijdagen van het Rijke Roomse Leven kwamen de georganiseerde bedevaartstochten op gang. Het concept is waarschijnlijk vanuit België komen overwaaien.

Een van de eerste organisaties die vanuit ons land reizen naar Lourdes ging aanbieden was de stichting Limburgse Bedevaart naar Lourdes (LBL), opgericht in 1921 door J.A.H. Maassen uit Maastricht. Maassen had al een paar jaar ervaring opgedaan met het organiseren van Lourdesreizen in België, maar hij was – naar eigen zeggen – het gedonder tussen de Vlamingen en de Walen zat en besloot zijn activiteiten naar Nederland te verplaatsen.

Ondanks een moeizame start door onenigheid met de bisschop van Roermond, mgr. Laurentius Schrijnen (1861-1932), kon de eerste reis met ruim 400 personen vertrekken. Alleen mochten toen nog geen zieken mee. De relatie tussen LBL en de kerk versoepelde gelukkig met de jaren. Zo mocht in 1924 de eerste groep zieken mee met de trein naar Frankrijk en in 1932 kwam mgr. Guillaume Lemmens (1884-1960), de kersverse opvolger van Schrijnen, zelfs mee.

Een bijzondere foto uit de collectie van de LBL is deze herinnering aan de 26e bedevaart in 1953. In september en oktober van dat jaar werd de eerste Nederlandse kinderbedevaart georganiseerd bij gelegenheid van het zilveren jubileum van de LBL. In totaal 200 ongeneeslijk zieke en invalide kinderen, in leeftijd variërend tussen de 10 maanden en 16 jaar, gingen

mee op deze reis. Zij werden begeleid door drie artsen, dertig verpleegkundigen en een staf van geestelijken en welzijnswerkers, onder wie bisschop Lemmens. Daarnaast werd de trein ook nog volgeladen met 1700 brieven en een corresponderend aantal anjers en rozen. Deze zijn te zien op de voorgrond van de foto, op de brancard naast het meisje. De brieven en bloemen werden door de kinderen bij de Lourdesgrot gelegd als een geschenk aan Maria. Op het speldje van de LBL (hier in het midden afgebeeld) is daarom ook een bloem te zien.

De ouders van de kinderen waren op zoek naar een wonder in de Pyreneeën. Maar voor de meeste kinderen was dit vooral een wonderlijke reis, die ze even uit de sleur van het ziek-zijn haalden – en dat was al een geschenk op zich. De collectie van de LBL, bestaande uit o.a. foto's, programmaboekjes en correspondentie, wordt beheerd door het KDC. ¶

De erfgoed-rubriek van het KDC verschijnt iedere twee weken in het *Katholiek Nieuwsblad*.

Corona en de kerk

Sacramenten in tijden van crisis

St.-Vituskerk in Hilversum waarvanuit iedere dag een livestream van de kerkdienst wordt uitgezonden op NPO | Bron: KRO-NCRV.

Naar aanleiding van de COVID-19-epidemie heeft de Nederlandse Bisschoppenconferentie begin maart alle publieke liturgische vieringen afgelast. De gevolgen zijn ingrijpend voor katholieken, die nu zondags de heilige mis niet kunnen bijwonen en met Pasen de heilige communie niet hebben kunnen ontvangen. Vandaag de dag is het echter wel mogelijk de mis te volgen via de televisie-uitzending van de KRO-NCRV of een livestream van een parochie. Daarbij wordt naast moderne technieken echter ook een beroep gedaan op een oude geloofspraktijk. De huidige situatie roept de vraag op hoe men in het verleden met zo'n crisis is omgegaan.

Tekst: Bas van Nieuwland | **Foto's:** KRO-NCRV, collectie KDC/KUN

Zondag in tijden van crisis

Het is lang geleden dat katholieken in Nederland geen mis konden bijwonen op zondag. Toen in 1918 Nederland werd getroffen door de Spaanse griep werden de kerken niet gesloten. Mgr. Laurentius Schrijnen (1861-1932), bisschop van Roermond, riep de gelovigen juist op naar de mis te komen en veel te bidden. In Tilburg verzocht de pastoor 'grieplijvers' niet naar de kerk te komen. Ook werden middeleeuwse gebeden ter afwering van de pest ingezet en werd de devotie tot pestheiligen nieuw leven ingeblazen. Ook tijdens de Zwarte Dood (1347-1351) werd het uitreiken van de

communie niet stopgezet. Integendeel, priesters zetten zich met gevaar voor eigen leven in om de zieken van de communie en de laatste sacramenten te blijven voorzien. Het gevolg was dat bijna de helft van de priesters in deze tijd overleed en er meer aandacht kwam voor volksdevotie.

*Met gevaar voor
eigen leven bleven
priesters de communie
uitreiken*

Het lijkt er dus op dat er tot nu toe alleen tussen 1588 en 1795, toen het in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden bij wet verboden was om het katholicisme publiekelijk te belijden, op grote schaal geen publieke missen waren in Nederland. Soms was het toch mogelijk de mis bij te wonen in een schuilkerk of te vluchten naar een gebied dat niet tot de Republiek behoorde zoals bijvoorbeeld het Land van Ravenstein. In de zogeheten Hollandse Missie werkten in deze periode tussen de 200 en 450 priesters die op risico van verbanning in het geheim katholieken de sacramenten toedienden. Omdat het grootste deel

van de gelovigen op zondag geen mis kon bijwonen schreef schoolmeester Heyman Jacobs het boek *De Sondaghs-Schole* waaruit men iedere zondag gebeden en een begeleidende tekst bij het evangelie kon lezen.

De geestelijke communie

Nu katholieken als gevolg van de corona-pandemie niet fysiek ter communie kunnen gaan, wijzen de Nederlandse bisschoppen in hun nieuwsbrief van 13 maart j.l. op de mogelijkheid tot de geestelijke communie: "door het verlangen om Christus te ontvangen, schenkt Hij ons ook door deze 'geestelijke communie' zijn genade." Gedoopte katholieken kunnen door middel van gebed met een oprecht verlangen naar de heilige eucharistie de geestelijke communie ontvangen. De bisschoppen baseren zich hierbij op verschillende godgeleerden uit voorgaande eeuwen. In zijn *Summa Theologica* bespreekt Thomas van Aquino (1225-1274) de achtergrond van de geestelijke communie, waarbij hij zich onder andere baseert op de kerkvader Augustinus van Hippo (354-430). Men kan zowel sacramenteel – door het eten van de geconsacreerde hostie – als geestelijk – door verlangen naar de communie – de communie ontvangen. In de gebedskaart die de Nederlandse bisschoppen afgelopen maart hebben verspreid gebruiken zij de definitie die de dominicaan Johannes Tauler (1300-1361) hanteert in een van zijn preken: "de zuiveren van hart, die vurig wensen dat hun het heilig Sacrament mocht worden gegeven, ook als dit niet mogelijk is, ontvangen de genade van het Sacrament naar de maat van hun verlangen en gesteltnis".

In de Late Middeleeuwen werd de geestelijke communie populair omdat men ervoor vreesde de sacramentele communie te ontvangen terwijl men in een onwaardige staat verkeerde. Voor beide vormen van communie moet men in staat van genade (vrij van doodzonde) zijn, maar bij de sacramentele communie liep men ook het risico 'zich een oordeel te eten' door deze onwaardig te ontvangen. De Kerk stelde daarom de gelovigen verplicht om minstens eenmaal per jaar de sacramentele communie te ontvangen. Thomas van Aquino stelde dat de sacramentele communie toch een zekere meerwaarde had ten opzichte van de geestelijke communie omdat men bij enkel een geestelijke communie niet de volledige vruchten van de communie ontvangt. Anderen

zoals Geert Grote (1340-1384) van de Moderne Devotie en Wessel Gansfort (1419-1489) zagen vrijwel geheel af van de sacramentele communie ten gunste van de geestelijke communie.

"Door het verlangen om Christus te ontvangen, schenkt Hij ons ook zijn genade"

Ook de mysticus Thomas a Kempis (1380-1471) schreef erover in zijn beroemde *De Imitatione Christi*. Hij vormt volgens kerkhistoricus Charles Caspers een brug tussen de middeleeuwse waardering voor de geestelijke communie en de post-tridentijnse prominentie van het sacrament van de eucharistie. Thomas a Kempis pleit ervoor om de geestelijke communie te ontvangen wanneer men niet waardig is sacramenteel te ontvangen. In het Concilie van Trente (1545-1563) werd bevestigd dat de communie zowel sacramenteel als geestelijk ontvangen kan worden. Zondaars die ter communie gaan ontvangen enkel sacramenteel. Zij die niet ter communie gaan en een oprecht verlangen naar de eucharistie hebben ontvangen enkel geestelijk. Tot slot ontvangen zij die in staat van genade zijn en ter communie gaan zowel sacramenteel als geestelijk.

In de periode na het Concilie van Trente zou de geestelijke communie degraderen tot een devote geloofs-oefening. In 1947 verklaarde paus Pius XII echter in zijn encycliek *Mediator Dei et hominum* dat gelovigen die niet in staat waren de communie sacramenteel te ontvangen, zich tot de geestelijke communie moeten wenden. Volgens priester Michel Hagen is ook deze vorm van geestelijke communie halverwege de vorige eeuw in de vergetelheid geraakt. Dit kwam onder andere door het

Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965), waarin relatief meer aandacht kwam voor het Woord ten opzichte van de eucharistie die eerder bij Trente zo prominent was geweest. In Nederlandse volksmissaaltjes komt het gebed voor de geestelijke communie ook vóór het concilie al weinig voor, waarschijnlijk omdat de ziekencommunie gebracht werd naar hen die de mis niet bij konden wonen.

Paasboodschap

De coronacrisis heeft ervoor gezorgd dat katholieken voor het eerst in een zeer lange tijd beperkte toegang hebben tot de sacramenten. Ook paus Franciscus staat stil bij de huidige situatie in zijn paasboodschap: "Deze ziekte heeft ons niet alleen de menselijke nabijheid ontnomen, maar ook de mogelijkheid om de vertroosting die voortvloeit uit de sacramenten, met name de eucharistie en de verzoening, persoonlijk te ontvangen. In veel landen is het niet mogelijk geweest daartoe te naderen, maar de Heer heeft ons niet alleen gelaten!".

De huidige situatie met social distancing heeft noodgedwongen aanleiding gegeven tot herwaardering van de geestelijke communie. Na te zijn gedegradeerd tot uiting van devotie en daarna zelfs vrijwel te zijn vergeten is de geestelijke communie nu noodgedwongen hersteld tot de positie die zij eerder in de Middeleeuwen had. ¶

↑ Het beeld van de H. Thomas van Aquino op de Bijleveldsingel, Nijmegen 1981. De Italiaanse filosoof en godgeleerde is de beschermheilige van studenten en academici.

Zijn standbeeld pronkt tegenwoordig op de Comeniuslaan bij de ingang van de Aula van de Radboud Universiteit | Bron: KDC/KUN

(V)erfgoed

Met kinderen langs

kloosters en kathedralen

Steeds meer mensen voelen zich tegenwoordig aangetrokken tot een kort of langer verblijf in een klooster, ter bezinning of als onderdeel van een spirituele zoektocht. Kunsthistoricus Antoon Erftemeijer heeft dat ruim vijftig jaar gedaan. Als betrokken gast in talrijke kloosters werd hij getuige van de transformatie van het kloosterleven in die periode en van de verschuiving in de beleving van een nieuwe generatie katholieken en niet-katholieken. In april 2020 blikt hij terug op deze zoektocht met de publicatie van zijn boek *Zwerfen langs kloosters* (Valkhof Pers). De redactie van de *Impressie* was nieuwsgierig naar de wijze waarop dit aspect van het katholiek erfgoed doorgegeven kan worden aan een nieuwe generatie, die verder weg dan ooit staat van het kloosterleven. De auteur had daar een 'kleurrijk' antwoord op.

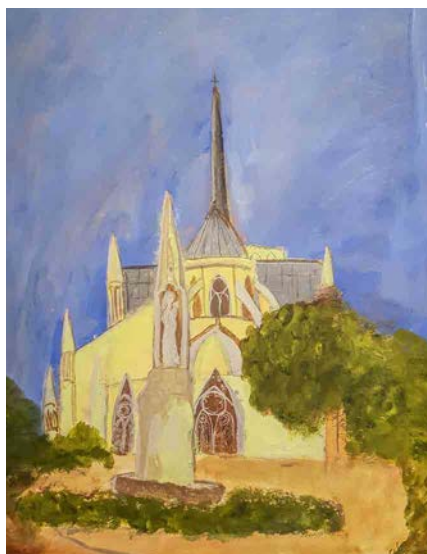
Tekst: Antoon Erftemeijer | **Foto's:** privécollectie Antoon Erftemeijer, collectie KDC

Een paar maanden geleden appte mijn dochter Eva (geb. 1999) me dat ze met een studievriendin een paar dagen naar een klooster wilde. Of ik nog wat tips had. Ik suggereerde enkele kloosters, en het werd uiteindelijk de abdij van Egmond. Een abdij die haar overigens al wel bekend was: in de zomer van 2019 waren we er samen heen gefietst vanuit Haarlem en hadden er dankzij de gastvrijheid van abt Gerard Mathijssen en zijn medebroeders twee nachten mogen logeren.

Ik had mijn dochter zelf voor dit 'kloostertripje' uitgenodigd, om diverse redenen. Een ervan was dat ik zelf als student graag regelmatig in stille abdijen logeerde om me door dikke stapels studiestof heen te worstelen – en omdat zij nu inmiddels óók student was, wilde ik haar die mogelijkheid onder ogen brengen. Daarnaast is een abdijbezoek natuurlijk een uitstekende gelegenheid om wat te reflecteren op het leven, om op adem te komen en wat meer tot je (diepere) zelf te komen. Mijn dochter bleek enthousiast, we hadden prima dagen en nu bleek dus dat zij een vriendin enthousiast had gemaakt om ook eens zo'n abdijbezoek af te leggen. Ze bezochten er uiteindelijk zelfs, anders dan ik verwacht had, vrijwel alle kerkdiensten, en beiden – studenten geneeskunde – leken er tevreden op terug te kijken.

Hier was iets aan vooraf gegaan. In 2014 hadden mijn vrouw en ik met onze dochter Eva en zoon Peter (geb. 2000) een fietstrektocht naar België gemaakt.

Zo werden de kloosters in verf 'vereeuwigd'

De kathedraal van Amiens, geschilderd door zoon Peter (toen 10 jaar oud).

In het verleden had ik al eens enkele malen in de fantastische, deels middeleeuwse abdij van Tongerlo geloged, en nu had ik voorgesteld om er eens en familie te gaan logeren.

Mijn verzoek hierover aan de gastenpater, die ik enigszins kende, werd tot mijn vreugde gehonoreerd. Deze uitzondering voor een gezin met jonge kinderen (toen 13 en 15) werd gemaakt nadat ik had aangegeven dat ik de

kinderen graag wilde laten kennismaken met het unieke fenomeen 'kloosterleven', ter uitbreiding van hun algemene ontwikkeling. De voorgeschotelde maaltijden – een belangrijke gebeurtenis voor puber-kinderen – waren in elk geval naar hun volle tevredenheid. De toewijzing door de gastenbroeder aan de kinderen van twee aparte, afgelegen zolderkamers die gewoonlijk aan studenten worden gegeven, hebben we stilzwijgend genegeerd. Eigenhandig versleepten we twee extra matrassen naar de twee cellen die wij als ouders hadden toegewezen gekregen, om hun een veilig gevoel te geven in dit voor hen onbekende grote gebouw.

Een van de dingen waarmee we ons bezighielden, was het schilderen van een impressie van een deel van het complex op meegebrachte schetsblokken. Dit is een bezigheid die ikzelf (ooit geschoold op een kunstacademie) vrij consequent volhoud op mijn reizen, en waarin mijn gezinsleden tot op heden vaak zijn meegegaan. Zo zijn ook diverse andere kloosters in verf 'vereeuwigd' geraakt. Maar ook kathedralen, van buiten en van binnen. Naast de kathedraal van Chartres brachten we met onze verfspullen zelfs twee lange middagen door om de ingewikkelde luchtbogen, steunberen en complexe torens op onze schetsblokken te vereeuwigden – een prima oefening om de architectuur van zo'n gebouw te leren begrijpen. Ook voor andere kerken hebben we in de loop der jaren postgevat: de kathedraal van Amiens, de benedictijner kloosterkerk te Vézelay, kerken te Freiburg en Venetië en elders. →

← De Notre Dame, geschilderd door dochter Eva (toen 13 jaar oud).

Of onze kinderen zich later in hun leven verder zullen verdiepen in al dit erfgoed en er van zullen (blijven) genieten, valt natuurlijk nog te bezien. Maar alles begint met kennismaking, zoals ook alle scholieren ooit een keer een museum moeten worden binnengeloodst opdat ze dat instituut tenminste kennen uit eigen ervaring. Wanneer de nieuwe generatie op zijn minst oog en oor heeft voor het kerkelijk erfgoed, dan kan toch wel enigszins verwacht worden dat het wel goed komt met de bereidheid om een en ander ook te helpen behouden voor de toekomst en om er anderen enthousiast op te wijzen.

Het spreekt voor zich dat ook het bezoek aan de Abdij van Egmond met mijn dochter tot een schildersessie leidde (het zonnige weer nodigde er toe uit).

Is dit een vorm van ‘kerkelijk erfgoed doorgeven aan een nieuwe generatie’? Ik denk het. We zaten voor dat schilderen langdurig buiten of binnen kerken en kloosters en dat bracht een intensief kijken met zich mee. We wandelden om ons onderwerp heen, nu en dan vertelde ik wat over de architectuur, de symboliek ervan, de bouwtechnieken, of over het programma van de ramen (zoals in Chartres). En met dat alles hoopte ik ergens dat mijn eigen fascinatie voor dit deel van het kerkelijk erfgoed op hen, in welke mate dan ook, zou overgaan. Een fascinatie die ik overigens zelf doorgegeven heb gekregen van mijn eigen vader, die ook al graag als gevorderd amateur, schetsen maakte bij kerken.

Er is meer. Mijn kinderen hebben in hun basisschooltijd de Kathedrale Koorschool van Haarlem doorlopen – op eigen initiatief zelfs: mijn dochter volgde hierin een vriendin, en mijn zoon daarna zijn zus. Wij hebben dit vanaf het begin toegejuicht. Niet om hen katholiek te maken, dat moeten ze later vooral zelf beslissen. Wel omdat zo’n koorschool, met vele optredens in de Koepel Kathedraal van Haarlem zelf maar ook in andere gebouwen (zelfs het Concertgebouw Amsterdam voor de Matthäus Passion!), een actieve kennismaking inhield met muziekcomposities, rituelen en plechtigheden die op een eeuwenoude traditie teruggaan en alleen al in artistieke zin van een zeer grote rijkdom zijn.

Met mijn nieuwe boekje *Zwerven langs kloosters* hoop ik zelf iets door te geven van mijn ervaringen met en intense belangstelling voor kloosters als pleisterplaatsen voor pelgrimerende leken. En zo anderen er ook enthousiast voor te maken. Het boekje bevat bovendien enkele foto’s van eigen schilderijen, gemaakt in de abdijen: pogingen tot vereeuwiging van gebouwen die je graag een eeuwig bestaan toewenst. ¶

Verder lezen?

Antoon Erftemeijer, *Zwerven langs kloosters* is in april 2020 verschenen bij Valkhof Pers in Nijmegen als onderdeel van de *Memo*-reeks.

U kunt de publicatie bestellen bij de boekhandel of bij de uitgever:

www.valkhofpers.nl

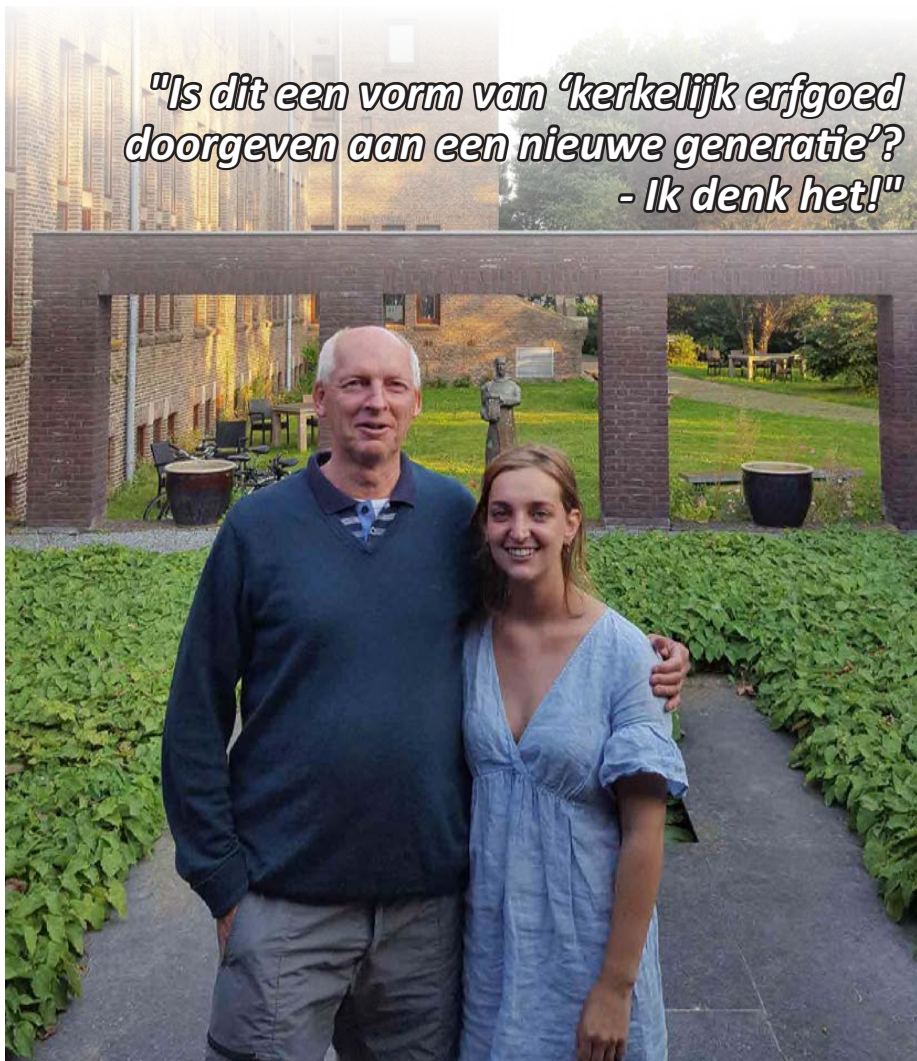
ISBN 978 90 5625 520 6

Uitvoering: paperback

Prijs: €16,75

"Is dit een vorm van 'kerkelijk erfgoed doorgeven aan een nieuwe generatie'? - Ik denk het!"

Anneke Nuij

Ik zie veel tevreden gezichten

Tekst: Jenna The | **Foto:** collectie KDC

Op 19 augustus 2012 maakte Anneke Nuij de overstap van de Universiteitsbibliotheek van de Radboud Universiteit naar het KDC. Na acht jaar met plezier in onder meer het boekendepot en de postkamer van de bibliotheek te hebben gewerkt, wilde ze graag iets nieuws: ze solliciteerde met succes naar baliedewerker bij het KDC.

In haar oude functie viel ze soms ook al in aan de balie, maar dit bleek heel anders bij haar nieuwe werkgever. "Het gaat hier grotendeels over archieven," legt ze uit. "Dat is gewoon een hele andere wereld dan een bibliotheek." Vooral omdat het KDC maar liefst 1400 archieven rijk is die samen 14 kilometer tellen. "In het begin heb je daar gewoon geen idee van." Gelukkig kon ze rekenen op de hulp van Lennie van Orsouw die ook aan de balie werkte. Het was daarom een hele omschakeling toen Lennie in juni 2017 met pensioen ging. "Ik had eerst iemand naast me die veel meer wist dan ik en toen kwam er een nieuwe collega die weinig wist van het werk en die moest ik inwerken. Dat was best wel een beetje een hectische tijd."

Een andere ontwikkeling die Anneke meemaakte was de digitalisering van het werkproces. Het aanvragen van toestemming om bepaalde archieven in te mogen zien gebeurde namelijk in haar begintijd nog per post. "Dat duurde wel een tijd," licht ze toe. "We rekenden er meestal een dag of 14 voor eer er toestemming was." Door de overschakeling naar de mail veranderde dit: "Dat gaat een stuk vlugger. En het scheelt een hele berg papier!" Ook werd het online zoekstelsel verbeterd. Anneke ervaart dat sommige mensen dit nog best lastig vinden. "Ze denken dat ik aan de balie iets intyp in de PC en dat ik dan meteen de informatie voorhanden krijg, maar zo werkt dat niet. Je moet ze heel dikwijls eerst vertellen dat ik niet meer kan zien dan zijzelf kunnen zien op de website van het KDC."

Tijdens haar tijd aan de balie heeft Anneke al veel bijzondere archiefstukken voorbij zien komen. Zo bewaart het KDC een kinderaltaartje waar kinderen vroeger misje mee speelden – het religieuze equivalent van vader-en-moedertje. Ook bezit het documentatiecentrum het mutsje van de negentiende eeuwse mystica Dorothea Visser uit de Achterhoek, die momenteel in het proces van zaligverklaring is. En dan staat er nog een heel schap vol met de boeken van *Arendsoog* (door Johannes Nowee), het voetbalblad *De Sport Illustratie* en eind 2018 is het archief van Antoine Bodar binnengekomen.

Maar één van de bijzonderste dingen die Anneke aan de balie meemaakte, was toch wel de komst van een man die pas had ontdekt dat zijn moeder non was geweest. Zijn moeder had dit al die tijd verzwegen. Pas toen ze stierf, hoorde hij van haar broers en zussen dat ze een bestaan als religieuze had gehad. Kon dit werkelijk zo zijn? Anneke stuurde de man door naar collega Vefie Poels, die gepromoveerd is op de Noorse missie. Wat bleek: zijn moeder was een van de missiezusters geweest die naar Noorwegen was gegaan om dat Lutherse land te bekeren tot het katholicisme. "Er bleek in het KDC zelfs een foto van zijn moeder als zuster te liggen!"

Door mensen te helpen met zoeken naar belangrijke of dierbare informatie, ziet Anneke veel tevreden gezichten. "Het is heel dankbaar werk." De klanten die bij haar komen zijn meestal erg vriendelijk en met sommigen die vaker komen bouwt ze zelfs een band op. "In het begin vraag je vooral naar wat ze doen bij het KDC, maar op den duur wordt het ook wel eens iets persoonlijker. Van wie er zo af en toe nog eens terugkomt, daar weet ik van alles van, dan staan we zo minuten te praten." De sfeer in het KDC draagt daar volgens Anneke aan bij. "Het is gewoon een hele fijne werkplek en dat merk je." Dat ze 1 juli met pensioen gaat, vindt ze daarom best jammer. "Ik hoop daarna als vrijwilliger een dag in de week terug te komen. Er is altijd werk." ¶

De slechte staat van twee

Fragmente van twee glas-in-lood-ramen gevonden in het depot van Museum Krona. Deze foto's zijn gemaakt vóór de aanvang van het restauratieproject door SintLucas. Op de vensters zijn St. Leonardus van Veghel (links) en St. Odulphus van Oirschot (rechts) te zien. De eerstgenoemde is één van de martelaren van Gorcum en de tweede is een benedictijn en een Frankische missionaris uit de 9e eeuw, ook wel bekend als de 'Apostel der Friezen' | Foto: Mieke Hovens (SintLucas)

Brabantse heiligen

Het KDC onderhoudt goede contacten met collega-instellingen in Nederland en België, die zich inzetten voor onderzoek naar en behoud van katholiek erfgoed. Het delen van kennis via dit netwerk leidt tot nieuwe inzichten, nieuwe samenwerkingsverbanden en het verbeteren van onze werkwijzes. In de *Impressie* besteden we daarom graag aandacht aan lopende onderzoeken elders in den lande en de resultaten van deze vruchtbare samenwerking. Voor deze editie hebben wij kunsthistoricus en junior-conservator Sid Pubben uitgenodigd om te vertellen over een bijzondere vondst bij Museum Krona in Uden: twee incomplete glas-in-lood-ramen van Brabantse heiligen.

Tekst: Sid Pubben | **Foto's:** Museum Krona, RCE, BHIC

Als junior-conservator in Museum Krona (voorheen: Museum voor Religieuze Kunst) te Uden, ontvang ik wekelijks een aantal verzoeken en aanvragen van particulieren. Ze willen objecten aan het museum schenken, doen onderzoek of zijn op zoek naar informatie. Veel van de schenkingen moeten we helaas weigeren om ons toch al uitpuilende depot te beschermen. Eens in de zoveel tijd komt er echter een mail binnen die een heel proces in gang zet. Een bijzonder verzoek dat je anders laat kijken naar objecten uit de collectie van het museum. In januari 2020 kwam zulk een opmerkelijk mailtje binnen, afkomstig van een docente van het SintLucas, een kunstopleiding in Boxtel.

Verzoek om restauratie

In een hoekje van ons depot stonden al minstens drie jaar twee glas-in-loodvensters. Het lood was zeer broos geworden en een aantal glaasjes waren uit het lood gevallen. Ik durfde de vensters nooit goed te bekijken, bang dat ze zouden breken of uit elkaar zouden vallen. Vandaar dus ook dat ze al die tijd niet

waren verplaatst. Toen echter begin dit jaar een mailtje binnenkwam van het SintLucas in Boxtel moest ik meteen aan deze vensters denken. De docente glasrestauratie aldaar had een verzoek of het museum mogelijk nog een uitdagend restauratieproject had voor de studenten van de opleiding 'Creatief vakman glas'. Na het zoeken van contact waren beide partijen erg enthousiast om de twee vensters te laten restaureren. Het ging om 10 delen van ongeveer 70 bij 80 cm en twee delen met een spitsboog van ongeveer 50 bij 80 cm. Er was meteen enthousiasme alom, maar de vraag kwam ook of er meer informatie voorhanden was over de leeftijd, de herkomst en de voorstellingen op de vensters.

Een bijzonder verzoek dat je anders laat kijken naar de collectie van het museum.

In het collectieregistratiesysteem stond helaas weinig geschreven. Er werd duidelijk dat het ging om twee heiligenvensters van Odulphus van Oirschot en Leonardus van Veghel die in 1988 aan het museum waren geschonken. De vensters waren afkomstig uit Sint-Michielsgestel en waren in 1927 vervaardigd door Johann Mulders uit Kevelaer en ontworpen door Antoon Van Bokhoven uit Den Bosch. Het was niet veel informatie, maar voor de studenten voldoende om een eerste aanzet te schrijven voor het restauratierapport.

Problemen

Pas echt interessant werd het verhaal toen de docente van het SintLucas een hoge resolutie scan doorstuurde van de vensters (zie foto rechts). Ze plaatste er twee opmerkingen bij. Allereerst was het onduidelijk bij welke heilige welk spitsboogdeel hoorde. Op een van de twee spitsboogdelen waren twee palmtakken en een kroon te zien en op de ander een gevleugelde engelenkop omringd door drie oranje cirkels, die door gekleurde balken met elkaar verbonden waren. →

In het museumdepot wordt een schat aan katholieke kunst bewaard voor toekomstige exposities en onderzoek. Het glas-in-lood-werk werd hier aangetroffen | Bron: Museum Krona

Door de marteldood van Leonardus van Veghel (als één van de martelaren van Gorcum) en de martelaarstak die hij op het venster al in zijn handen heeft, hoort de spitsboog met de palmtakken ontegenzeggelijk bij hem. Waarom het andere spitsboogdeel bij Sint Odulphus hoort, is echter onduidelijk. Ten tweede sloot een van de delen van Sint Odulphus niet goed aan bij de rest van het venster. Op het tweede deel van boven zou namelijk een deel van de aureool te zien moeten zijn. Ook sluit de driepasboog, die begint achter het hoofd van Odulphus, niet goed aan. Op de afbeelding is te zien dat bij Sint Leonardus op dezelfde hoogte, de aureool en de driepasboog wel goed doorlopen in het tweede deel van boven. Dat deze fout bij Odulphus al vanaf 1927 in het venster aanwezig zou zijn, lijkt uitgesloten. Daarvoor waren de vensters veel te kostbaar. Zou het venster later gerestaureerd zijn geweest? En waarom hadden ze het bij de restauratie dan niet fatsoenlijk aan laten sluiten? Door deze vragen werd er besloten om extra onderzoek te doen naar de achtergrond van de vensters.

Sint-Michiëlsgestel

Over de herkomst van beide vensters was alleen bekend door wie ze ontworpen en gemaakt waren en dat ze ergens in Sint-Michiëlsgestel gebruikt waren. De meest voor de hand liggende plek zou de kerk aldaar moeten zijn. De huidige Sint-Michaëlskerk is echter pas tussen 1929 en 1931 gebouwd, waardoor het onwaarschijnlijk is dat de vensters voor deze kerk gemaakt zijn. Deze nieuwe kerk had wel een voorganger op het

Petrus Dondersplein, waar nu alleen nog de middeleeuwse toren van overeind staat. In de jaren 1920 had deze oude kerk al last van ruimtegebrek door het grote aantal parochianen, waarop besloten werd een nieuwe, grotere kerk te bouwen. Het zou uitermate vreemd zijn als er voor deze oude kerk in 1927 nog een kostbare opdracht voor nieuwe vensters gegeven zou zijn als er plannen waren voor een nieuw kerkgebouw.

Zouden de twee vensters uit de sloop zijn gered?

Door de geschiedenis van beide kerkgebouwen lijkt het dus zeer onwaarschijnlijk dat de vensters hieruit afkomstig zijn. Daar komt bij dat de vensters in beide gebouwen ook niet dezelfde afmetingen hebben als de exemplaren in het museum. Er moest dus gezocht worden naar een nieuwe kapel of kerk in het dorp. In het fysieke archief van het museum vond ik een klein artikeltje met een afbeelding uit het Brabants Dagblad van 1988. Op de foto was het venster van Sint Odulphus te zien, opgesteld in het museum. In dit artikel werd geschreven over de schenking van twee vensters aan het museum in Uden. Het zouden de twee vensters zijn die in de beste staat verkeerden en daarom uit de sloop waren gered van het internaat 'De Ruwenberg' in Sint-Michiëlsgestel.

De Ruwenberg

De Ruwenberg (of 'Huize Ruwenberg') was een van de internaten van de Congregatie van Onze Lieve Vrouw, Moeder van Barmhartigheid, beter bekend als Fraters van Tilburg. De congregatie was opgericht in 1844 en legde zich voornamelijk toe op onderwijs en opvoeding. In 1852 richtten de fraters 'Huize Ruwenberg' op, waar plaats was voor een kleine 200 leerlingen. Deze groep was verdeeld over drie afdelingen: De Cour Hollande voor jongens tussen 8 en 11 jaar oud, de Cour Moyenne, waar volledig in het Frans werd gesproken en de Cour Supérieure, een handelsschool. Toen in de jaren 1960 de secularisatie steeds meer toenam, nam de interesse in het internaat, dat eveneens de voorbereiding op het kleinseminarie was, sterk af. In 1965 werden er geen nieuwe leerlingen meer toegelaten en in 1968 sloot het internaat volledig zijn deuren. De gebouwen werden daarna door de Fraters van Tilburg verhuurd aan de Middelbare Detailhandelsschool. Deze huurder trok in 1988 weer uit de gebouwen en het terrein werd een jaar later door de fraters verkocht. Alle gebouwen werden gesloopt, op het laatmiddeleeuwse kasteeltje na, dat naast de internaatsgebouwen lag. Het meest voor de hand liggend is dat de vensters afkomstig zijn uit de kapel van het internaat. Deze sloop komt overeen met wat er in het krantenartikel over de vensters geschreven werd. Wat echter niet lijkt te kloppen aan het artikel is dat dit de enige twee vensters zijn die gered waren.

Het originele St.-Leonardusraam (rechts) zoals het te zien was in De Ruwenberg | Bron: RCE

Via het KDC is er informatie boven water gekomen dat er nog twee vensters (van Petrus Canisius en Adelbertus van Egmond) uit de sloop zijn gered en dat deze zich nu in respectievelijk Nijmegen en Egmond-Binnen bevinden. Een zoektocht op de beeldbank van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) bevestigt dat deze vier vensters uit de Ruwenberg komen. Hier zijn vele foto's van het internaat te vinden, waaronder ook foto's van de kapel en de vensters van Sint Odulphus en Sint Leonardus (zie foto links onder).

Wat begon met een klein verzoek, heeft geleid tot een schat aan nieuwe informatie

Bijeengeraapte vensters

In de beeldbank zijn acht foto's te vinden van steeds twee glas-in-loodvensters uit de kapel. Op ieder venster staat een heilige die afkomstig is uit of een directe band heeft met Nederland. Op het venster van Sint Bonifatius staat dat de vensters in 1927 geschonken zijn door de oud-leerlingen van de Ruwenberg. Waarschijnlijk is er voor deze heiligen gekozen om de leerlingen een inspiratiebron te geven voor hun toekomst als Nederlandse geestelijken. Opvallend aan de foto's is dat de oorspronkelijke vensters niet uit zes delen bestonden, maar uit tien. Bij zowel Odulphus, Leonardus en Adelbertus hebben er onder het spitsboogdeel nog twee delen gezeten en ook helemaal onderin zaten nog twee aanvullende delen. Bij Petrus Canisius ontbreken eveneens de twee delen boven en maar één deel beneden. Het ontbreken van deze delen bij de vier vensters roept meteen vragen op over waarom ze niet bewaard zijn gebleven.

Een mogelijkheid is dat deze delen in te slechte staat waren. In het eerder genoemde artikel stond namelijk dat de vensters nog net van de sloop waren gered. Daarnaast werd de kapel in de jaren 1970 en 1980 getransformeerd tot een gymzaal (zie foto rechtsboven). Er werd een raamwerk met gaas voor ieder venster geplaatst, maar de kans is natuurlijk groot dat er in twintig jaar meer dan eens een bal door een venster is gegaan.

Als dit mee heeft gespeeld, dan is het hoogstwaarschijnlijk niet de enige

reden geweest voor de selectie van de vensters. De ontbrekende delen van de vensters zijn namelijk juist de delen met de minste figuratie. De kans dat er door het museum of de schenkers een bewuste keuze gemaakt is voor deze delen van de vensters, is zeer plausibel. Aangezien de totale hoogte van de oorspronkelijke vensters zo'n zeven meter is geweest, konden ze op geen enkele plek in het museum tentoongesteld worden. De hoogte kan dus ook een mogelijk praktisch argument zijn geweest voor de selectie van bepaalde delen.

De combinatie van de sloop en de gemaakte keuzes zouden kunnen verklaren waarom het tweede deel van boven bij het Odulphusvenster niet past. Door de sloop of het gebruik van de kapel als gymzaal zou dit deel beschadigd kunnen zijn geraakt. Dit deel is daarna wellicht vervangen door hetzelfde deel van een ander venster. Op de bestaande acht foto's van het RCE kan dit deel echter niet geïdentificeerd worden. Hoewel zes vensters uit de kapel niet gefotografeerd zijn en het vervangen venster daar mogelijk uit afkomstig is, zal het onduidelijk blijven wat de exacte herkomst ervan is. Naast een opmerkelijke zoektocht, geven de vensters eveneens een mooi tijdsbeeld van museale wervingen

weer. Hoewel musea als doel hebben om grote zorg te dragen voor het behouden van cultureel en religieus erfgoed, zullen er altijd keuzes gemaakt moeten worden wat wordt verworven. In dit geval hebben waarschijnlijk praktische redenen, zoals de hoogte en mogelijke beschadigingen tijdens de sloop, een grote invloed gehad op de gedeeltelijke verwerving van de glas-in-loodvensters van Huize Ruwenberg in Sint-Michielsgestel. Dat twee van de vier heiligen uit Brabant afkomstig zijn geweest zal natuurlijk ook hebben meegespeeld.

Waar dit onderzoek begon met een klein verzoek, heeft het tot een schat aan nieuwe informatie geleid voor een object uit onze collectie. Door middel van samenwerkingen tussen Museum Krona, het SintLucas, het RCE en het KDC zijn oorspronkelijke documenten en foto's boven water gekomen, die samen het verhaal vertellen dat achter de glas-in-loodvensters schuilt. Met zulke samenwerkingen tussen cultuur- en erfgoedinstellingen kan het katholieke erfgoed nog beter in beeld worden gebracht om daarmee een breder begrip te krijgen van dit wezenlijke onderdeel van onze geschiedenis. Mocht u meer informatie zoeken over De Ruwenberg? Het jublieumboek dat is uitgegeven tijdens het honderdjarige bestaan van het internaat is opgenomen in de collectie van het KDC. ¶

In de jaren 1970 werd de kapel van de Ruwenberg omgebouwd tot gymzaal | Bron: BHC 1988

De bibliotheek van een

Over de boeken en de catalogus van P.J.M. Aalberse

Getekend portret van Aalberse door Antoon Molkenboer (1872-1960), vervaardigd in opdracht van het R.K. Vakbureau | **Bron:** collectie KDC

Het archief van politicus P.J.M. (Piet) Aalberse (1871-1948) is een kerncollectie van het KDC. Hij was een sleutelfiguur in de katholieke gemeenschap gedurende de eerste helft van de twintigste eeuw en betrokken bij tal van politieke en sociale initiatieven. Zijn enorme netwerk is een belangrijke bron voor allerlei aspecten van de Nederlandse geschiedenis. De digitalisering van zijn archief, die eind 2019 door het KDC voltooid werd, stelt het materiaal nu voor allerlei onderzoeksvragen beschikbaar.

Radboud Erfgoed publiceerde drie blogs ter inspiratie voor onderzoekers. Historicus en conservator Chris Dols doet uit de doeken wat Aalberse betekende voor de geheelonthoudersbeweging en diens voortrekker Alphons Ariëns. KDC-archivaris Ramses Peters ging op zoek naar informatie over de Katholieke Universiteit in het archief. En Johan Oosterman, hoogleraar Oudere Nederlandse letterkunde aan de Radboud Universiteit, geeft een inkijkje in Aalberse als lezer. Deze laatste bijdrage kunt u nu ook hier teruglezen.

Tekst: Johan Oosterman
Foto's: collectie KDC

banketbakkerszoon

Lezers en verzamelaars vormen sinds decennia een geliefd onderwerp voor letterkundigen en boekhistorici. De bronnen voor dit onderzoek zijn talrijk. Boekenlijstjes, aantekenschriftjes, uitgaven voorzien van aantekeningen in de marge, maar ook brieven en dagboeken kunnen een beeld geven van wat er werd verzameld en gelezen en hoe. Het rijke archief van P.J.M. Aalberse bevat heel wat bronnen die zicht geven op de lezer en verzamelaar Aalberse. Een tweedelige handgeschreven catalogus, in de archiefinventaris te vinden in de rubriek 'Persoonlijk leven', is tussen al die bronnen van onschatbaar belang.

Op 9 april 1892 begint P.J. Aalberse met de inventarisatie van zijn boekenbezit. Hij reserveert hiervoor twee schriften met een bruin kartonnen kaft. Op het etiket van het eerste schrift noteert hij 'Catalogus I Geschiedenis, Rechten, Aardrijkskunde, Politiek enz. Theologie en Philosophie'. Het etiket van het tweede schrift vermeldt 'Catalogus II Taal en letterkunde en kunst'. Een vervagend ex-libris is rechtsboven nog net te zien.

Wie het archief van Aalberse doorneemt, ziet dat vastleggen en inventariseren een karaktertrek van hem moet zijn geweest

Piet Aalberse, geboren op 27 maart 1871 als zoon van een Leidse banketbakker, is eerstejaarsstudent Nederlands te Leiden als hij een catalogus aanlegt van zijn boekenbezit. Wie het archief van Aalberse doorneemt, ziet dat vastleggen en inventariseren een karaktertrek van hem moet zijn geweest. Op elke bladzijde getuigt zijn nauwgezet bijgehouden

dagboek daarvan. Ook voor wie geïnteresseerd is in Aalberse als boekenliefhebber vormen die egodocumenten een rijke bron. Herhaaldelijk schrijft hij over werken die hij gelezen heeft en de aankoop van nieuwe boeken krijgt soms uitvoerige aandacht. Zo noteert hij op 16 september 1891, vijf dagen voor hij zich inschreef als student Nederlands, dat hij zich had beziggehouden met een 'poosje te bladeren in Multatuli door A.J., dat ik mij vandaag heb aangeschaft. 't Is pas uitgekomen, vrij duur – f 1,50 voor een klein boekje! – maar misschien is de kwaliteit wel beter dan de quantiteit! 'k Zal er morgen eens nader mee kennis maken.'

Aalberse in zijn jongere jaren op vakantie in Baden-Baden | Bron: collectie KDC

De dag erna verdiept hij zich inderdaad in dit boekje, en het bevat hem slecht: 'Dat boek over Multatuli van A.J. is me geweldig tegengevallen; 't is niets meer dan een toegelicht compendium van Multatuli's brieven. En dan nog welk een compendium!' Hij gaat in op de bezwaren die hij heeft en besluit:

'Ik gevoel grooten lust dien jongenheer A.J. eens wat op zijn falie te trommelen. Zou ik eens een recensie over zijn werkje schrijven? 'k Zal het eens beproeven; wie weet, misschien lukt het wel!'

**Het eigentijdse
katholicisme en
de betrokkenheid
bij sociale kwesties
kleurt de loopbaan
van Aalberse**

Aalberse schreef zijn venijnige kritiek en zond het naar De Tijd, waarin hij vaker had gepubliceerd, maar daar werd het geweigerd. Een paar dagen later zond hij het naar De Katholiek, en nu vernam hij dat achter A.J. de schrijver Karel Alberdingk Thijm verborgen ging, bekender als Lodewijk van Deyssel. De hoofdredactie durfde publicatie niet aan, en Aalberse moest zich erbij neerleggen dat zijn recensie nooit in druk verscheen. Het boekje van A.J. kreeg een plaats in zijn bibliotheek en acht maanden later noteerde hij het in zijn pas begonnen catalogus.

In die twee nieuwe schriften heeft Aalberse in 1892 in eerste instantie de boeken vermeld die hij al had, om vervolgens gedurende zo'n twaalf jaar, de nieuwe boeken die hij verwierf, toe te voegen. Daarbij waren nog twee andere publicaties van Van Deyssel, al heeft Aalberse met dat werk minder affiniteit dan met de boeken van diens vader, J.A. Alberdingk Thijm, waarvan hij er zeven op de plank had staan.

Door dagboeken en catalogus met elkaar te vergelijken, wordt het mogelijk vast te stellen wat de 21-jarige student bezat in 1892, terwijl bovendien de groei van zijn collectie te volgen is. →

In de eerste jaren is duidelijk dat hij Nederlands studeert, en als hij na enige tijd ook rechten gaat studeren, laat dat sporen na in de collectie. Vondel én Hugo de Groot zijn opvallend aanwezig. Net als hedendaagse katholieke auteurs. Van Herman Schaepman vermeldt de catalogus 26 titels, vrijwel gelijk verdeeld over beide schriften. Het onderstreept de geestverwantschap die Aalberse voelde met deze politieke voorman van katholieke komaf uit Twente. In 1903, na diens dood, volgde hij Schaepman op als kamerlid voor het kiesdistrict Almelo.

Het eigentijdse catholicisme en de betrokkenheid bij sociale kwesties kleurt de loopbaan van Aalberse en is goed zichtbaar in zijn bibliotheek. De encycliciek *Rerum novarum*, die paus Leo XIII in 1891 uitvaardigde, en die handelde over de positie van de arbeiders, is richtinggevend geweest in het politieke leven van Aalberse. Hij heeft de tekst grondig bestudeerd en had twee exemplaren: één uit 1891 en gepubliceerd te Amsterdam – waarschijnlijk betreft het een Nederlandse vertaling – en één uit 1892 waarin de Latijnse tekst vergezeld gaat van een Franse vertaling. Bovendien stonden er diverse boeken over deze encycliciek in zijn kast.

Zijn belangstelling voor sociale kwesties beperkte zich niet tot boeken uit zijn eigen kring. Naast werk van de Engelse kardinaal Henry Manning en Alphonse de Lamartine, een Franse katholieke edelman, bezat Aalberse geschriften van socialistische auteurs als P.L. Tak en Pieter Jelles Troelstra. Graag zouden we weten wat zijn oordeel was over Troelstra's *Wat willen de Sociaal-democraten?* uit 1897, maar dit boek heeft in de nalatenschap van Aalberse geen sporen nagelaten als die over het werkje van A.J. over Multatuli. Piet Aalberse had een brede belangstelling en was een fervent koper van boeken. De catalogus vormt er de neerslag van, net als zijn dagboeken. Op woensdag 20 september 1893 schrijft hij daarin:

"Ik heb weer verschillende nieuwe boeken gekocht: vooreerst de Encyclopedie van Sijthoff en besteld het etymologisch woordenboek van Franck (brrrr!!!). Verder op een catalogoog van Van Leeuwen nog: drie dichtbundels van De Koninck, de Caractères van La Bruyère, Mejuffrouw Leclerc van Alberdingk Thijm en van Louis Veuillot: L'illusion libérale, Le lendemain de la victoire en Célébrités catholiques contemporaines; tenslotte nog eenige overdrukjes van Kok, over Dante, Calderon en Manzoni. Dus vooreerst weer leesvoorraad genoeg!"

Al deze boeken hebben een plaats gevonden in de catalogus van Aalberse. Wie onderzoek doet naar de culturele en intellectuele vorming van een jonge en ambitieuze katholiek, en naar leesgedrag en verzamelstrategieën, vindt in het archief van Aalberse een schat aan bronnen. De catalogus is daarbij een sleutelstuk: hij geeft een uitputtend overzicht van Aalberses boekenbezit tijdens zijn studiejaren, de jaren waarin hij tevens een proefschrift schreef, en de eerste jaren van zijn politieke loopbaan. Het is een bron die schreeuwt om nader onderzoek!

In 1904 voegt hij de laatste titels toe aan zijn catalogus, die op dat moment alles bij elkaar 1.072 titels omvatte. Het was op dat moment een respectabele bibliotheek. Niet gek voor een 33-jarige banketbakkerszoon. ¶

Verder lezen?

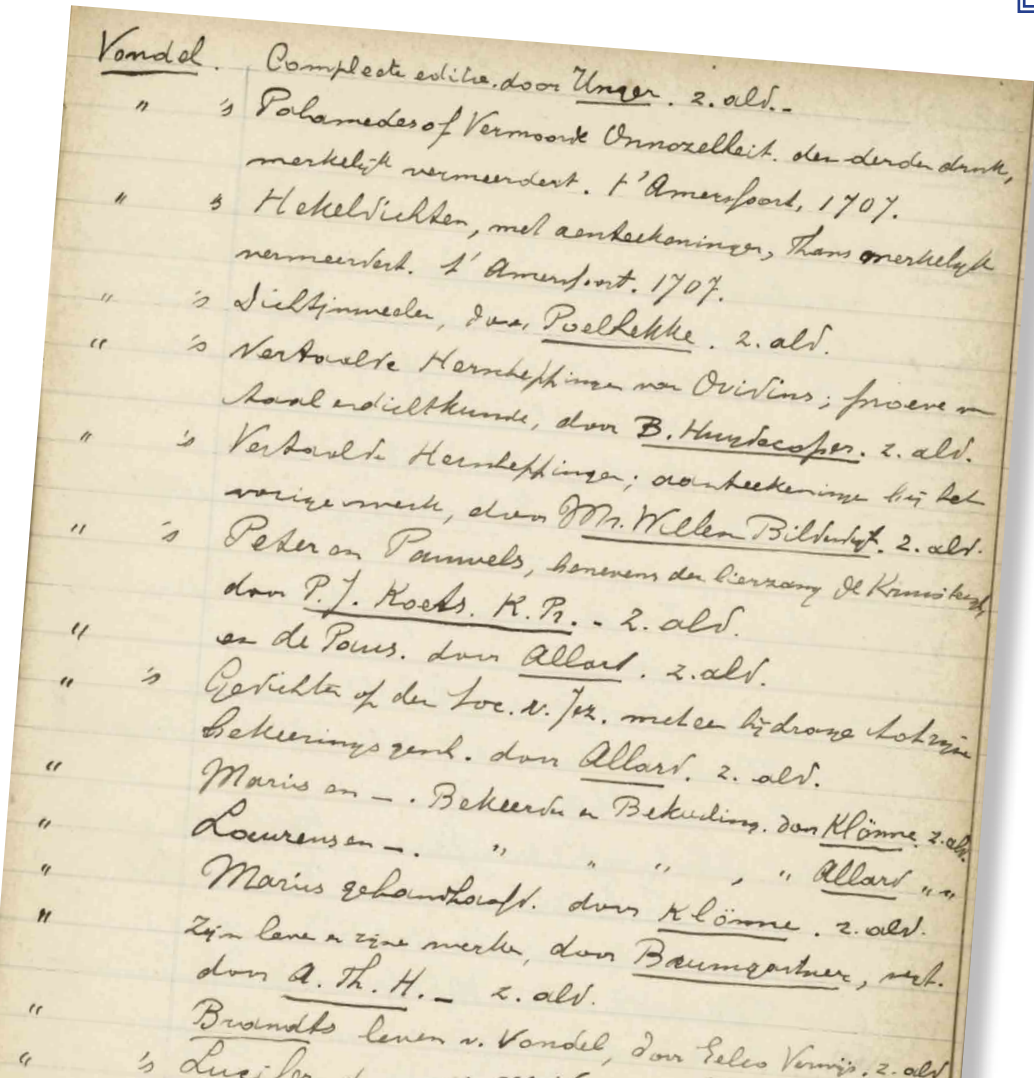
U vindt de andere bijdrages uit deze reeks op de website van Radboud Erfgoed:

www.ru.nl/radboud erfgoed

← Fragment uit de catalogi van Aalberse. In zijn catalogus voor Kunst en Letterkunde zien we dat hij groot fan was van de 16^e eeuwse dichter Joost van den Vondel | Bron: collectie KDC

Wie onderzoek wil doen naar de culturele en intellectuele vorming van een jonge en ambitieuze katholiek vindt in het archief van Aalberse een schat aan bronnen

KDC
36

Column

Wiek

Thuiswerken

Wij werken dus nu allemaal thuis. Voor het KDC natuurlijk, ook al zijn de ramen nog nooit zo schoon geweest en is het gras nog nooit zo vaak gemaaid. Alleen de directeur van het KDC komt twee keer in de week kijken of de muizen zich nog niet in de archieven hebben genesteld en het spinrag niet elke toekomstige raadpleging van archiefstukken onmogelijk maakt. Maar hij heeft dan ook de eindverantwoordelijkheid. Wat natuurlijk ook doorgaat: onze informatievoorziening. Schrijft u maar op: info@kdc.ru.nl. Mijn collega's zullen u graag beloven dat u de door u gezochte archiefstukken ooit een keer in mag komen zien. Maar dan liggen ze ook voor u klaar, zoals dat vroeger gebruikelijk was.

Aan dat thuiswerken is een decennialange voorbereiding vooraf gegaan: op bijgaande foto kunt u zien hoe onze informatiespecialisten doende zijn een vraag van een gebruiker te beantwoorden. De man links belt iemand die nog informatiespecialistischer is, de vrouw op de voorgrond geeft het antwoord door. Op het kleine fotootje kunt u zien wat u in huis moet hebben om dat antwoord ook te kunnen ontvangen: een oud model televisietoestel, bij voorkeur zwart-wit. Het antwoord op uw vraag verschijnt op een gegeven moment in beeld. Houdt u pen en papier bij de hand, dan kunt u het overschrijven.

Zo zou onze informatievoorziening er uit hebben kunnen zien, een kleine veertig jaar geleden. Hoeveel makkelijker is dat vandaag de dag. Maar we houden het wel even bij de e-mail. Nee, geen Facetimen of Whatsappen. Want dan moet ik iedere keer de grasmaaimachine uitzetten. ¶

↑ Bijgaande om alvast een idee te krijgen: Ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van Concordia worden op een feestelijke bijeenkomst in het Holiday Inn-hotel te Utrecht een groot aantal huidige en voormalige medewerkers ontvangen. Met behulp van een toetsenbord en een videorecorder worden mededelingen op een beeldscherm getoond.

↑ Deze beeldbuis werd gebruikt om verschillende oproepen en mededelingen te delen met de bezoekers. Het bericht werd via een lokale inbelverbinding doorgestuurd van de centrale meldkamer (zie hierboven) naar elk scherm in het gebouw. Voor de tijd was dit een zeer modern systeem | Bron: collectie KDC

Rentmeesterschap

tussen boeren en

Sinds het begin van het nieuwe collegejaar kunnen gevorderde bachelor- en masterstudenten geschiedenis archiefervaring opdoen in de collecties van het KDC dankzij de Van Laarhoven-Schröder-onderzoekstage. De naam van deze stageplaats verwijst naar de Nijmeegse historicus Jan van Laarhoven (1926-1995), die generaties historici heeft opgeleid en een van de grondleggers van het KDC was, en zijn vrouw Will van Laarhoven-Schröder. De projecten van de studenten leveren een belangrijke bijdrage aan het academisch onderzoek.

Tekst: Beau Thomas, Marij Leenders | **Foto's:** collectie KDC

In het najaar van 2019 liep bachelor-studente Beau Thomas drie maanden stage bij het KDC. Ze wilde daarmee ervaring opdoen in het professionele onderzoeksveld en zelfvertrouwen kweken om als historica aan de slag te gaan. Ter voorbereiding op het schrijven van haar bachelorwerkstuk ging ze zelf met bronmateriaal aan de slag. Zij dook in de archieven van de Norbertijnen Gerlacus van den Elsen en Hendrik Roes; de Noordbrabantse Christelijke Boerenbond en zijn weekbladen, archieven van landbouwwinterscholen in Boxtel en de gebruikte schoolboeken in het landbouwonderwijs.

'Rentmeesterschap' werd opgevat als de verplichting om de woeste gronden in cultuur te brengen.

Daarbuiten doorzocht ze de archieven van Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en de Heidemij. Ze waardeerde het enorm dat dit plaats vond in een gezellige omgeving met veel deskundigen over het archiefmateriaal, die graag bereid waren om haar verder te helpen als ze vastliep. Op deze leuke werkplek ontdekte ze wat het betekent om als een professioneel historicus te werk te gaan.

Beau's project staat aan de wieg van het onderzoek van dr. Marij Leenders van de leerstoelgroep Politieke Geschiedenis aan de Radboud Universiteit naar harmonie en conflict tussen boerenorganisaties

*"Every swing of the axes
as a prayer to God"*

natuurbeschermers

en natuurbeschermers in de twintigste eeuw. In Leenders' onderzoek staan de boeren met hun christelijke organisaties, hun politieke vertegenwoordigers en hun bij tijde gespannen relatie met natuurbeschermers centraal. Van 1900 tot heden was deze relatie nadrukkelijk aan veranderingen onderhevig. Zo werkte de in 1905 opgerichte organisatie Natuurmonumenten in harmonie samen met de boeren, ook omdat ze nog nauwelijks in elkaars vaarwater zaten. De boerenorganisaties waren toen immers vooral gericht op de emancipatie van de boeren.

Zo zette pater Van den Elsen in de Brabantse Peel boerencoöperaties en boerenleenbanken (de voorlopers van de Rabobank) op en pater Roes engageerde zich voor de verbetering van het landbouwonderwijs. Het doel was toen vooral de arme boeren in de Peel een menswaardig bestaan te verschaffen door de landbouw efficiënter te organiseren.

Gerlacus van den Elsen O. Praem. (1835-1925) was een pater van de Abdij van Berne te Heeswijk-Dinther. Hij zette zich gedurende zijn leven in voor de noodlijdende Brabantse boeren, waardoor hij de bijnaam 'boerenapostel' heeft gekregen. Hij was mede-oprichter van de Rabobank en de Noordbrabantse Christelijke Boerenbond.

Het christelijk concept 'rentmeesterschap' werd opgevat als de verplichting de woeste grond zoveel mogelijk in cultuur te brengen en de paters ondersteunden deze strategie. 'Natuur' was iets wat onder controle gebracht moest worden, wildernis werd steeds meer als onproductief gezien: "Every swing of the axes as a prayer to God". Een maximale opbrengst uit de aarde gold als een teken van beschaving, het tegendeel als armoedig rentmeesterschap. Natuurbeschermers streden in deze periode daarentegen voor de intrinsieke waarde van de natuur. Pas vanaf de jaren 1960 kwamen boerenorganisaties en natuurbeschermers tegenover elkaar te staan omdat toen pas duidelijk was geworden dat maximaal vruchtgebruik ook onherstelbare schade aan de Schepping betekende. 'Rentmeesterschap' kreeg een nieuwe, politieke lading. De spanning tussen boerenorganisaties en natuurbeschermers nam toe: beide claimden zeggenschap over de beperkt beschikbare grond. Maar de vraag stond nog open of er ook in de kringen van katholieke landbouwers al eerder oog was voor de natuur als schepping.

Beau heeft deze vraag beantwoord door het verzamelen van het benodigde bronmateriaal. Zij vulde een database waarin ze honderden bronnen rangschikte per categorie en de inhoud samenvatte. Ze voegde daar steeds het originele archiefstuk of literatuurfragment aan toe als bijlage. De resultaten vormden een helder verslag en een breed reservoir vol relevante archiefstukken. Beide hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan de operationalisering van het grotere onderzoeksproject. Ze toonde aan dat er onder de opinievormers en opleiders van katholieke landbouwers inderdaad nog geen enkel teken was van zorg om het natuurbehoud. Daarmee leverde ze een belangrijke bijdrage aan het lopend onderzoek. ¶

Studenten opgelet

Ook het komende collegejaar (2020-2021) biedt het KDC twee betaalde stageplaatsen aan dankzij de Van Laarhoven-Schröder-financiering.

Interesse? Stuur een mail naar:
info@kdc.ru.nl

In memoriam

Door Timmermann

"Dapper en dankbaar"

Op 24 maart jl. is Door Timmermann overleden. Ze werd 95 jaar oud. Door heeft op het KDC gewerkt van oktober 1988 tot februari 2006 aan de *Bibliografie van Katholieke Nederlandse Periodieken* (BKNP).

Tekst: Otto S. Lankhorst, namens het KDC
Foto's: collectie KDC, privécollectie familie

Een van haar familieleden schreef in een condoleancebrief: "Hoewel Door altijd de teerste leek, is ze een van de sterksten gebleken". De oudgedienden van het KDC zullen die uitspraak bevestigen. Ze oogde broos en breekbaar. Voor haar lichaam kwamen er, zoals ze het zelf noemde, steeds weer nieuwe plagen uit de doos van Pandora. Dat was begonnen met bottuberculose, waardoor ze als jonge vrouw van 17 voor een periode van twee jaar in het sanatorium Heliomare in Wijk aan Zee moest verblijven, plat op bed liggend, ver van het ouderlijk huis in Venray. Die bottuberculose keerde een paar keer terug met nieuwe, langdurige sanatoriumopnames en zorgde voor een stijve heup waardoor normaal op een stoel zitten onmogelijk voor haar was. Later kwamen er hartproblemen bij en in de laatste fase van haar leven enkele valpartijen die zorgden voor tijdelijke opnames in verpleeghuizen. Bij een val op Palmzondag 2019 brak ze haar knie en dat betekende dat ze haar laatste levensjaar wederom plat op bed heeft doorgebracht. Op haar overlijdensbericht stond: "Na een veelgeplaagd leven, maar altijd dapper en dankbaar". Zo was ze: kwetsbaar, maar ongelooflijk dapper en krachtig om steeds weer op te krabbelen, te zien wat er nog mogelijk was en verder te gaan.

↑ Door Timmermann en Otto S. Lankhorst in overleg. Historicus Otto Lankhorst was in de jaren tachtig en negentig werkzaam bij het KDC en de Universiteitsbibliotheek Nijmegen. Hij was redacteur van deel 1 van de BKNP en samen met Door Timmermann van deel 2. In 2004 werd hij bibliothecaris en conservator voor het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven te Sint Agatha, maar de banden met de oud-collega's van het KDC bleven warm. Zeker met Door Timmermann, met wie hij tot haar overlijden zeer goed bevriend bleef en die hij tot op het laatst kon bijstaan.

Na zijn pensionering (begin 2020) keerde Otto als vrijwilliger terug naar het KDC om te helpen deel 5 van de BKNP te voltooien.

Door Timmermann ging in september 1964 theologie studeren aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen. Dat was het eerste jaar dat leken en vrouwelijke religieuzen een volledige theologie-studie konden volgen: kandidaats en doctoraal. Tot dan was theologie een doctoraalopleiding, een kopstudie, uitsluitend toegankelijk voor priesters die het grootseminarie hadden voltooid. Door was in Nijmegen een van de eerste vrouwen die theologie ging studeren. Zij koos als specialisatie exegeze van het Nieuwe Testament bij Bas van Iersel SMM. Haar afstudeerscriptie was gewijd aan de verloochening van Petrus zoals verteld door de evangelist Marcus. Dat studiegenoten vaak vrienden voor het leven blijven, ook al zie je elkaar door omstandigheden niet meer, bleek wel uit de condoleancepost. Enkele reacties van oud-studiegenoten: "In onze gemeenschappelijke jaren in Nijmegen was Door een zoete inval. Zij had als enige een TV en dus gingen we bij haar naar het voetballen kijken." En: "Door werd ondanks haar kwetsbare gezondheid een steun en toeverlaat door haar levenservaring, belesenheid en geduld. Met haar was het fijn samenwerken." Als derde: "Het is misschien wel 45 jaar geleden dat ik Door voor het laatst zag, maar ik heb haar voldoende gekend om te weten dat de beschrijving van haar [op het overlijdensbericht] als dapper en dankbaar volledig opgaat. Ik herinner me Door als een stralende persoonlijkheid, altijd belangstellend, charmant en stijlvol - ze had een goed gevoel voor mooie kleding (iets wat in het Nijmegen van de jaren zestig en zeventig niet vanzelfsprekend was)."

Na haar afstuderen verdiende Door als een ZZP'ster *avant la lettre* de kost met vertaalwerk en met het geven van bijbelcursussen. Dat was geen vetpot. Op de valreep van haar pensioentijd meldde ze zich als vrijwilligster bij het KDC, daartoe gestimuleerd door jeugdvriend pater Koos Visker OP. Jan Roes had snel door dat ze de capaciteiten had om voor de voortgang van de BKNP te zorgen, waaraan achtereenvolgens Theo Reul en ondergetekende al een aantal jaren hadden gewerkt. Met groot plichtsbeseft, maar ook met grote voldoening, heeft Door haar bijdrage geleverd aan met name de delen 2 en 3 van de BKNP. Ze was Jan Roes en daarna Lodewijk Winkeler dankbaar om onder hun hoede te kunnen werken aan een standaardwerk, waarvan op de titelpagina's van de genoemde delen haar naam prijkt.

↑ Door Timmermann in werkbespreking met Vefie Poels, die samen met Zjuul van den Elsen de redactie en coördinatie van de BKNP overnam na haar vertrek. Vefie Poels is ook vanaf midden jaren tachtig al betrokken bij het KDC. Sinds 2017 is zij adjunct-directeur.

↑ Ruim 18 jaar lang was Door één van de drijvende krachten achter de BKNP. Met name deel 2 en 3 (resp. de rode en gele band) kwamen onder haar toezicht tot stand. De BKNP laat aan de hand van vijf verschillende thema's de grote veelheid van katholieke tijdschriften en dagbladen zien. Met ruim 3600 titels betekent dat een monsterklus waar mederwerkers van het KDC al sinds de jaren tachtig mee bezig zijn. De thema's 'cultuur en ontspanning' en 'godsdienstig en kerkelijk leven' vielen aan Door ten deel.

Bij het afscheid van Door op 16 februari 2006 bedankte Lodewijk haar dat ze al die jaren de BKNP-fakkel brandende had gehouden. Ze werkte Vefie Poels en Zjuul van den Elsen in om het werk voort te zetten. Dat resulteerde erin dat haar op 15 mei 2012 deel 3 kon worden aangeboden. Dat was een ware feestdag voor haar. Ondertussen zat ze nog steeds niet achter de geraniums. Zo wist Lodewijk haar te strikken om nog enkele boekrecensies voor *Trajecta* te schrijven. Door bleef zeer betrokken bij het KDC en las het blad *Impressie* van A tot Z. Ze was opgelucht toen Vefie Poels haar deel 4 van de BKNP kwam brengen en ze had graag het verschijnen van het laatste deel 5 meegemaakt. Ik heb haar verzekerd dat ook deel 5 er zal komen en dat daarmee een groots project mede dankzij haar jarenlange inzet uiteindelijk tot een goed einde zal worden gebracht.

Bibliografisch werk vereist een heldere geest, grote nauwgezetheid en uithoudingsvermogen. Over die talenten beschikte Door in hoge mate en tot in haar laatste levensdagen. Bovendien behield ze haar hele leven een goed gevoel voor humor. Ze stierf hoopvol uitziend naar een nieuw leven, maar dan zonder dat lichaam dat haar in een lang leven veel pijn en last heeft bezorgd. Het afgelopen jaar herhaalde ze vaak: "Ik zal een gelukkige dode zijn". 🙏

Vrienden van het KDC

Tekst: Rogier Moulen Janssen

De Vrienden van het KDC hebben dankzij de aansluiting bij het Radboud Fonds veel meer kunnen betekenen voor het KDC. Van particulieren en instellingen ontvingen we voldoende middelen om RU-onderzoekster Maaïke Derksen twee maanden collecties op te sporen en contacten te leggen voor de **katholieke inbreng in Nederlands-Indië/Indonesië**. Zij was net op tijd terug voordat de corona-pandemie het reizen onmogelijk maakte. Het bleek essentieel te zijn voor het plan om collecties met elkaar te verbinden om ter plekke aanwezig te zijn. Nu is er een overzicht gekregen van de plekken waar het KDC materiaal kan gaan digitaliseren.

Ook de geschiedschrijving van twee eeuwen **Katholieken op het Binnenhof** kreeg een impuls doordat een van de schrijvers vrijgesteld kon worden van andere taken om noodzakelijk onderzoek te verrichten en een assistent aangesteld kon worden om biografische informatie te verzamelen.

Via het KDC-fonds brachten oud-PPR leden geld bij elkaar om het PPR-archief op het KDC aan te vullen met materiaal en perspectieven om de rol van deze beweging in de samenleving te laten onderzoeken. In februari 2020 vond een geslaagd symposium plaats waar de relatie tussen de idealen voor het milieu van de jaren zestig en zeventig en de huidige roep om zorg voor de schepping werd gelegd.

Met deze drie impulsen vanuit het KDC-fonds heeft het KDC drie belangrijke onderzoeken kunnen laten uitvoeren.

Wilt u ook dit soort projecten van het KDC steunen? U kunt uw donatie overmaken op **NL84 ABNA 0248 6906 55** – Stichting Radboud Fonds, onder vermelding van 'KDC Fonds'. Als erkende ANBI (Algemeen Nut Beogende Instelling) zijn donaties aan het KDC Fonds fiscaal aftrekbaar. Op de site www.radboudfonds.nl vindt u meer informatie over de belastingvoordelen bij een periodieke schenkingsovereenkomst of een legaat.

Wilt u meer weten over de manieren waarop u het KDC kunt steunen, neemt u dan gerust contact op met Lisette Pals van het Radboud Fonds (per mail l.pals@ru.nl of telefoon 024-3611424).

Alle donateurs van het KDC-Fonds ontvangen viermaal per jaar het *Radboud Magazine*, het tijdschrift voor relaties van de Radboud Universiteit en natuurlijk ook *Impressie*.

We danken u voor uw bijdragen! ¶

Schilderij van Maria als 'Vrouw van alle Volkeren' door de Indonesische schilder S. Toyo (1935-2000). Schenking aan het KDC van oud-medewerkster zuster Christien van Well OSU.

Colofon

Impressie, Tijdschrift voor Katholiek Erfgoed is een uitgave van het Katholiek Documentatie Centrum. Het tijdschrift verschijnt tweemaal per jaar. Op aanvraag wordt *Impressie* kosteloos toegezonden per post of e-mail.

Redactie-adres en abonnementenadministratie

Postbus 9100, 6500 HA Nijmegen

Tel. nr. 024 - 361 2457

E-mail info@kdc.ru.nl

Website www.ru.nl/kdc

Redactie

Marieke Smulders, Hans Krabbendam, Ramses Peters, Anneke Nuij-Pruijn, Carlijn Navest-Folmer, Tim Graas en Jeffrey Huntjens (hoofdredacteur)

Auteurs

Brian Heffernan, Ramses Peters, Anneloes van Kuijk, Marieke Smulders, Willem Huberts, Sophie Jager, Koen Linssen, Jenna The, Otto S. Lankhorst, Jeffrey Huntjens, Antoon Erftemeijer, Sid Pubben, Johan Oosterman, Beau Thomas, Marij Leenders, Lodewijk Winkeler en Rogier Moulen Janssen

Opmaak en design

Jeffrey Huntjens

Omslagfoto

Edward Schillebeeckx in zijn werkkamer in het Albertinum

Foto: Albert Roosenburg © | Website: www.albertfoto.nl

Drukwerk

Radboud Universiteit, afdeling Post & Print

Verder lezen?

Voorbeeld van een stuk uit de Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek | Foto: Dick van Aalst (Radboud Universiteit)

Radboud Erfgoed

Radboud Erfgoed heeft tot doel de omvangrijke materiële en immateriële erfgoedcollecties van de Radboud Universiteit te onderhouden, zichtbaarder maken en een grotere rol te geven in onderwijs en onderzoek. In Radboud Erfgoed worden de collecties van het KDC, de Universiteitsbibliotheek, de afdeling Bijzondere Collecties en het Universiteitsarchief verenigd.

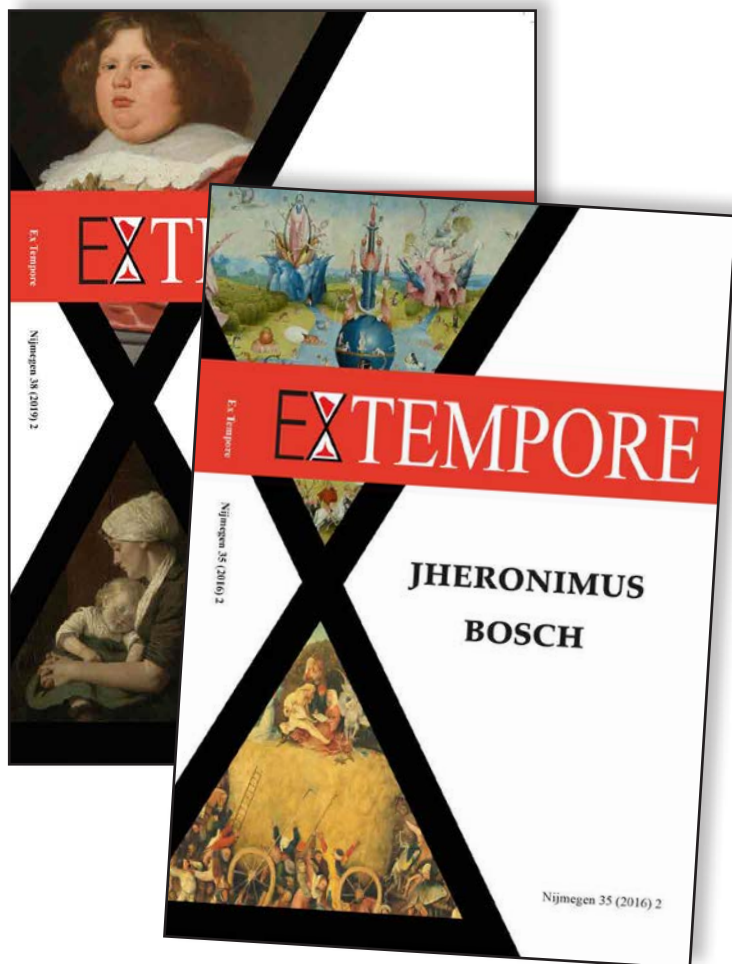
De historici van Radboud Erfgoed delen regelmatig de mooiste erfgoedverhalen via blogs en video's op hun website. Zoals bijvoorbeeld de verhalenreeks over Piet Aalberse, maar ook de geschiedenis van de universiteit in oorlogstijd.

U vindt ze hier: www.ru.nl/radboud erfgoed

Themanummer *Ex Tempore* over katholiek erfgoed

Het aankomende nummer van *Ex Tempore*, het officiële vaktijdschrift van de opleiding Geschiedenis, staat geheel in het teken van katholiek erfgoed en is ontwikkeld in samenwerking met het KDC. Zo kunt u een interview lezen met Chris Dols, conservator Radboud Erfgoed, en Hans Krabbendam, directeur van het KDC. Laatstgenoemde verzorgt ook een artikel: hij beschrijft een sacrale topografie van Nijmegen. Hoe worden religieuze gebouwen geplaatst en wat zijn de consequenties hiervan voor de stadstopografie? Hoogleraar oudere Nederlandse letterkunde Johan Oosterman levert eveneens een bijdrage. In zijn artikel leest u over de gedachtenstraditie in middeleeuwse handschriften. En hoe zit het eigenlijk met de katholieke identiteit van de Radboud Universiteit? Promovendus Jurijn de Vos onderzoekt hoe die identiteit in de statuten in eerste instantie op papier is gezet. En tot slot: hoogleraar Marit Monteiro, promovenda Maaïke Derksen en student Emma Goossens nemen u mee naar hun project 'Erfgoed delen'. Hierin proberen ze collecties van missieorden in Nederland te koppelen aan die in Indonesië via een digitale infrastructuur en ze zo beschikbaar te maken voor onderzoek.

Interesse? Dit themanummer van *Ex Tempore* is vanaf het najaar verkrijgbaar en kost slechts €7,50. Stuur een mail naar etvt@student.ru.nl en u ontvangt het nummer zo snel mogelijk bij u op de deurmat.

Impressie is een uitgave van het Katholiek Documentatie Centrum te Nijmegen en verschijnt tweemaal per jaar.

Kijk voor meer informatie op www.ru.nl/kdc.

Bellen of mailen kan ook: **024 - 3612457** | info@kdc.ru.nl

Radboud Universiteit

